

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПАНТЮК ТЕТЯНА ІГОРІВНА

УДК 373.29 (477) «1945/2017» (043.5)

**СУСПІЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ
ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ
В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА (1945 – 2017 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Житомир – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
академік НАПН України,
заслужений діяч науки і техніки України
Сухомлинська Ольга Василівна,
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В.О. Сухомлинського,
головний науковий співробітник
відділу історії освіти (м. Київ);

доктор педагогічних наук, професор
Квас Олена Валеріївна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри психології;

доктор педагогічних наук, доцент
Коновальчук Іван Іванович,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри дошкільної освіти
та педагогічних інновацій.

Захист відбудеться 11 квітня 2018 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті http://zu.edu.ua/avto_ped.html та в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий 10 березня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Яценко С.Л.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах сьогодення освіта визначається найважливішою умовою духовного, фізичного, інтелектуального й культурного розвитку особистості, підґрунтям економічного добробуту окремої людини й усієї країни, запорукою розвитку суспільства, сталою детермінантою соціального поступу.

На зміну ХХ ст. з усіма його складнощами і суперечностями (суспільно-культурним драматизмом, культом масовості, нівелюванням особистості, а також фундаментальними науковими винаходами і підходами до розвитку наукової сфери), прийшла новітня епоха розвитку соціуму, яка беззаперечно стосується особистості з ранніх років її життя. Змінність та мобільність сучасного суспільства сьогодні особливо актуальні як ні в жоден інший історичний період існування людства. Кількість та якість інформації в умовах сьогодення збільшується в геометричній прогресії, тому використання старих технологій, методів та засобів для оволодіння нею є процесом не лише неефективним, але й неможливим. Створення нових форм і засобів для оволодіння інформацією і формування вміння користуватися нею вимагає від людини переосмислення власних інтелектуальних ресурсів та пошуку і розвитку особистісного потенціалу для розв'язання нових життєвих задач.

Перед українською освітою стоять складні завдання, які визначаються нелінійним розвитком сучасного світу в умовах тотальної інформатизації, технологізації, глобалізації й урбанізації. За цих обставин освітня політика держави має спрямовуватися на подолання основної суперечності між модернізацією сучасного динамічного світу та збереженням того позитивного досвіду, який відображає автентичність і значущі освітні надбання українців протягом тривалого часу з метою забезпечення всебічного розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей та необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору, про що йдеться в Законі України «Про освіту», Конституції України, Державній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), Національних програмах «Діти України» та «Українська родина», Концепції «Нова українська школа» тощо.

Складними і на сьогодні не розв'язаними в педагогічній теорії та практиці залишаються проблеми, ризики та суперечності освітнього простору в широкому його сенсі, до яких належать:

- форсування підготовки дітей до школи засобом посилення та ускладнення інтелектуальної складової цього процесу;
- надмірне розумове перевантаження дитини в період її переходу до шкільного навчання;
- необґрунтоване використання засобів навчання і різноманітних гаджетів, які часто спричиняють незадовільний стан здоров'я дітей і перешкоджають їхньому природовідповідному розвитку;
- надмірна регламентація як змісту, так і форм роботи першокласників порівняно з діяльністю дітей у дитячому садку;
- перевантаження програм початкової школи інформацією, яка несе лише змістове навантаження і не сприяє реалізації діяльнісного підходу;
- недостатня взаємодія працівників дошкільця і вчителів початкової школи щодо вирівнювання складних моментів перехідного періоду від дошкільця до школи тощо.

В умовах сьогодення спостерігається стійка тенденція посилення уваги до проблеми підготовки дітей до школи, наступності і системності, тісної взаємодії усіх освітніх інституцій. Складність цього процесу зумовлюється також тією обставиною, що період дошкільного дитинства особливо важливий, оскільки саме у цей час спостерігається активне становлення особистості, яке є фундаментом усього наступного життя людини і визначає її цінності, життєві вектори, спосіб життя та діяльності, життєву перспективу. Зазначене зумовлює окреслення пріоритетних завдань сім'ї, дошкільних закладів та школи в умовах сьогодення: створення максимально сприятливих умов для соціалізації та розвитку дітей в умовах стрімкого суспільного поступу; турбота про їх соціально-економічний і психологічний захист; забезпечення духовного і морального розвитку дітей; виховання почуття власної гідності, усвідомлення цінності власного «Я»; виховання патріотизму та громадянськості; спадкоємність досвіду щодо створення і збереження кращих зразків родинно-побутової культури; збереження мови і традицій тощо.

Забезпечення успішного функціонування інтелектуальної та психофізіологічної сфер особистості актуалізує необхідність активізації означених процесів з раннього дитинства, коли пластичність розумової діяльності уможливує ефективність пристосування до нових реалій і реалізацію складних завдань соціальної адаптації дитини.

Ця проблема набуває також міжпредметного характеру, оскільки вимагає комплексних наукових досліджень та практичних рекомендацій у галузі психології, медицини, фізіології, гігієни, ергономіки, соціології, філософії, соціальної педагогіки, демографії, економіки, суспільствознавства і власне педагогіки. Її позитивне розв'язання залежить, насамперед, від результативності та прикладного характеру наукових досліджень у царині

різних наук, а також від можливостей батьків, вихователів і педагогів-дошкільників зреалізувати теоретичні позиції у науково-практичній діяльності.

Учені не лише наголошують на важливості і складності наступності дошкільної і початкової освіти, але й визначають шляхи її оптимізації, з'ясовують можливості посилення системності та послідовності перехідного періоду, пропонують оптимальний педагогічний інструментарій освіти на цьому етапі, доводять необхідність тісного взаємозв'язку дошкільля і початкової школи, наголошують на важливості використання спільних форм та методів навчально-виховної діяльності тощо.

Окремі аспекти порушеної проблеми, зокрема, вплив глобалізаційних та цивілізаційних процесів на освітній простір, почасти дошкільний, досліджували А. Алексюк, Л. Березівська, І. Бех, Г. Васянович, А. Вихрущ, О. Вишневський, О. Дубасенюк, С. Золотухіна, В. Ковальчук, В. Кремень, В. Кравець, І. Курляк, В. Луговий, Н. Ничкало, О. Савченко, М. Савчин, Н. Сейко, О. Сухомлинська, Г. Терещук, Г. Троцько, Н. Скотна, М. Пантюк, О. Квас, В. Скотний та ін. Питання становлення дошкільної педагогіки та розбудови дошкільних закладів у ХХ ст. розглядалися у працях С. Абрамсона, Л. Батлиної, Л. Зданевич, З. Нагачевської, С. Попиченко, І. Улюкаєвої та ін. Формування системи та інституцій підготовки дітей до школи актуалізувалися у роботах, авторами яких є А. Богуш, Г. Беленька, О. Богініч, Н. Гавриш, О. Долинна, Т. Ільченко, О. Коваленко, О. Кононко, Н. Лисенко, М. Машовець, О. Низковська, Т. Панасюк, Т. Піроженко, Т. Поніманська, А. Пшеврацька, О. Сідельнікова, Г. Улюкаєва, А. Шевчук, Л. Якименко та ін. Педагогічні та психологічні підходи до формування індивідуальної готовності дитини до школи розроблялися такими вченими, як Ш. Амонашвілі, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов; Д. Ельконін, О. Запорожець, Г. Костюк, О. Леонт'єв, М. Монтесорі, Ж. Піаже, С. Русова, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Ф. Фребель та ін. Окремі аспекти готовності дітей до системного шкільного навчання знайшли своє трактування в працях Л. Артемової, Т. Бондаренко, О. Кононко, О. Проскури, В. Палійчук, О. Савченко, Н. Харченко, Н. Черепані, С. Чупахіної, Л. Федорович, С. Уфімцевої та ін. Інноваційні підходи до організації освітнього простору дошкільного закладу проаналізовано у дослідженнях А. Богуш, Г. Беленької, Н. Бібік, М. Вашуленко, О. Дубасенюк, О. Квас, І. Коновальчука, О. Кононко, Т. Піроженко, Н. Лисенко, Т. Поніманської, В. Суржанської, О. Легун та ін. Підготовку майбутніх педагогів та формування у них готовності до інноваційної діяльності вивчали О. Антонова, С. Вітвицька, О. Вознюк, О. Дем'янчук, В. Кузь, С. Лісова, С. Сисоева та ін. Взаємозв'язок та наступність дошкільної та початкової школи стали предметом наукових студій Н. Бахмат, Н. Головань, С. Корнієнко, В. Поліщук, В. Міляєвої, Г. Назаренко,

Т. Піроженко, Т. Степанової, І. Сіданіч, Т. Фадєєвої та ін. Компаративні аспекти дошкільної педагогіки обґрунтовано в працях І. Дичківської, В. Кравця, К. Крутій, М. Олійник, Н. Сейко, О. Локшиної, В. Лук'янової, Т. Логвиненко та ін. Взаємозв'язок та взаємовплив процесів виховання, розвитку та навчання у дошкільному віці досліджували Н. Кравець, Т. Кравченко, С. Лозинська, В. Маршицька, М. Машовець, Б. Мухацька, О. Невмержицька, А. Сазонова, Н. Слюсаренко та ін.

Аналіз системи дошкільного виховання, що має відповідати на виклики сучасного світу, детерміновані суспільно-педагогічними обставинами, виявляє складні суперечності між:

- вимогами динамічного суспільства і традиційним підходом до функціонування дошкільних установ;
- часто індивідуальним характером навчання і виховання дітей у дошкільному віці і колективним характером шкільного життя;
- необхідністю акцентування на розвитку та вихованні дитини-дошкільника і вимогами програм дошкільних закладів, які перевантажені власне навчальною інформацією;
- потребою кожної дитини реалізувати власний, неповторний, індивідуальний план життєдіяльності і регламентованим способом життя сучасного державного дошкільного закладу тощо.

Несвоєчасне розв'язання цих та інших проблем наступності дошкільної і початкової освіти негативно впливає на стан фізичного й психічного здоров'я дітей, їхню соціалізацію, шкільну адаптацію, формування у них важливих життєвих компетентностей. Незважаючи на те, що в українській науці є ґрунтовні праці з історії розвитку дошкільної педагогіки і власне проблеми підготовки дітей до школи, наразі відсутнє цілісне дослідження теорії і практики підготовки дітей до школи в Україні крізь призму суспільно-педагогічних детермінант другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Теоретична й практична значущість проблеми, недостатній ступінь її дослідженості в історико-педагогічній науці та необхідність вирішення зазначених суперечностей зумовили вибір теми дисертації: **«Суспільно-педагогічні детермінанти підготовки дітей до школи в Україні: теорія і практика (1945 – 2017 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка на тему «Українська освіта в контексті трансформаційних суспільних процесів» (номер державної реєстрації 0108U007644). Тема дисертації затверджена вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 6 від

23.05.2013 р.) й узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 18.06.2013 р.).

Мета дослідження полягає у комплексному, цілісному і системному аналізі теорії та практики підготовки дітей до школи в Україні на тлі суспільно-педагогічних детермінант досліджуваного періоду.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади підготовки дітей до школи з огляду на суспільно-педагогічні детермінанти досліджуваного періоду.

2. Охарактеризувати базові поняття дослідження і визначити етапи формування змісту підготовки дітей до школи крізь призму суспільно-педагогічних детермінант.

3. З'ясувати сутність та суспільну детермінованість підготовки дітей до школи в історико-теоретичному аспекті.

4. Висвітлити зміст соціально-економічної, аксіологічної, глобалізаційної, економіко-інституційної, культурно-освітньої, суб'єктної детермінант підготовки дітей до школи в досліджуваній період.

5. Проаналізувати в історичній ретроспективі зміст, методи, форми, засоби фізіологічної, психологічної, соціальної, дидактичної готовностей дитини до шкільного навчання.

6. Визначити продуктивні ідеї та можливості творчого використання історико-педагогічного досвіду щодо підготовки дітей до школи в контексті сучасних глобалізаційних та суспільно-педагогічних детермінант.

Об'єкт дослідження – підготовка дітей до школи в історії української педагогіки та освіти.

Предмет дослідження – суспільно-педагогічні детермінанти підготовки дітей до школи в державних закладах освіти в Україні (1945 – 2017 рр.).

Методологічну основу дослідження становлять: провідні положення теорії наукового пізнання на ґрунті антропології; діалектичний принцип взаємозв'язку та взаємозумовленості закономірностей і явищ соціальної дійсності, необхідності об'єктивного вивчення їх у розвитку та у зв'язку з конкретно-історичними умовами на основі єдності логічного та історичного, загального й часткового; концептуальні ідеї педоцентризму; принцип єдності теорії та практики; системно-структурний та культурологічний підходи до вивчення освітніх і педагогічних явищ та процесів; концептуальні положення педагогіки про всебічний розвиток особистості; порівняльно-педагогічний підхід до аналізу процесу підготовки дітей до школи; принципи культуро- та природовідповідності, системного підходу до вивчення історичних явищ.

Для створення цілісної, об'єктивної наукової картини процесу підготовки дітей до школи у другій половині ХХ ст. методологічним підґрунтям обрано такі наукові теорії: антропології, феноменології, прагматизму, синергетики.

Методи дослідження. При проведенні науково-дослідницької роботи використано комплекс загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, реконструкція тощо) та спеціальних *методів: евристично-бібліографічний* (виявлення, систематизація наукових та навчально-методичних джерел, документів, посібників, спеціальних методик, періодичної преси, методичних вказівок); *системно-історичний* (вивчення еволюції процесу підготовки дітей до школи з огляду на суспільно-педагогічні детермінанти досліджуваного періоду); *історіографічний* (обґрунтування ступеня наукового осмислення різноманітних аспектів проблеми); *біографічний* (вивчення й аналіз ідей, поглядів, конкретного особистого внеску педагогів у розвиток теорії та практики підготовки дітей до школи в певних суспільно-історичних обставинах); метод *компонентно-структурного аналізу* (з метою з'ясування змісту функціональних підсистем та інституцій, які забезпечують підготовку дітей до школи й організацію культурно-освітнього простору дошкільного закладу) та ін.

Комбінування і творче застосування означених методів поєднувалося з прийомами узагальнення, аналізу, синтезу й реконструкції досліджуваних освітньо-педагогічних процесів та явищ.

Концептуальні засади дослідження. Підґрунтям дослідження став системно-хронологічний підхід до трактування процесу підготовки дітей до школи в межах окресленого хронологічного періоду. Система дошкільного виховання загалом та підготовка дітей до школи зокрема розглядаються як складні, суперечливі, неперервні суспільно-детерміновані явища. Пріоритетними детермінантами визначено соціально-економічні та культурно-освітні у їх взаємозв'язку і взаємозалежності.

У дослідженні виокремлено домінантні положення, які характеризують зміст та вектор освітніх реформ дошкільної освіти, а саме:

- дошкільна освіта в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. окреслюється як важлива самостійна ланка системи освіти з огляду на суспільні процеси: відбудову народного господарства у повоєнні роки; потребу у великій кількості робочих рук; механізацію процесів виробництва і потреба раннього прилучення дітей до актуальних суспільних цінностей; стрімкий розвиток виробництва і зміна освітньої парадигми як у світі, так і в Україні; активне нарощення наукового психолого-педагогічного потенціалу і розробка системи підготовки дітей до школи на особистісному, інституційному та законодавчому рівнях;

- суспільно-економічний та політичний розвиток держави визначає напрям та шляхи розвитку дошкільної освіти і зміст підготовки дітей до школи

на кожному історичному етапі, а аксіологічні, глобалізаційні, суспільні, економічні, інституційні, суб'єктні детермінанти визначають його сутність, педагогічний інструментарій та кадрову політику;

- вивчення й узагальнення досвіду підготовки дітей до школи у другій половині ХХ на початку ХХІ ст. вимагають його об'єктивної оцінки та неупередженого осмислення з огляду на всі чинники, які впливали на розвиток дошкілля як на етапі авторитарно-патерналістського, так і гуманістично-демократичного існування української дошкільної педагогіки;

- становлення системи підготовки дітей до школи залежить: від стану суспільства на конкретному етапі його розвитку; впливу зарубіжних теорій та концепцій щодо підготовки і готовності дітей до школи; окремої особистості (керівника вищого органу освіти); стану психолого-педагогічної науки у досліджуваний період; змісту підготовки кадрів для дошкілля; особливостей функціонування сім'ї як однієї з найважливіших виховних інституцій; готовності (фізіологічної, психологічної, соціальної, дидактичної) дитини до школи як основного суб'єкта означеного процесу;

- трактування підготовки дітей до школи як цілісного, суб'єктно-орієнтованого процесу, що визначається гармонізацією складових фізіологічної, психологічної, соціальної, дидактичної готовностей дитини до системного шкільного навчання.

Наукова новизна та теоретичне значення результатів дослідження полягають у тому, що: *вперше* цілісно висвітлено теоретико-методологічні та практичні засади підготовки дітей до школи з огляду на суспільно-педагогічні детермінанти другої половини ХХ – початку ХХІ ст., зокрема аксіологічну, глобалізаційну, економічну, інституційну, культурно-освітню, суб'єктну тощо; реконструйовано процес підготовки дітей до школи у визначених хронологічних межах як цілісний, неперервний, нерівномірний та суспільно детермінований, що загалом дає нове педагогічне знання з урахуванням суспільно-політичних, економіко-інституційних, культурно-освітніх детермінант; розроблено періодизацію процесу підготовки дітей до школи, з'ясовано сутність, характерні особливості, суперечності кожного з етапів, визначено їхні позитивні і негативні тенденції; охарактеризовано зміст аксіологічної, глобалізаційної, економічної, інституційної, культурно-освітньої, суб'єктної детермінант підготовки дітей до школи на різних етапах історичного розвитку і доведено їх вплив на цей процес, формування стратегії освіти і виховання, застосування нових методів і технологій підготовки дітей до школи; проаналізовано процес формування готовності дитини до шкільного навчання різними освітніми інституціями, визначено роль педагога в ньому, зміст та способи побудови дошкільного освітнього простору; узагальнено можливості й перспективи творчого використання досвіду підготовки дітей до школи в досліджуваний період,

виокремлено нові ризики і виклики сучасного суспільства з огляду на інтеграційні, глобалізаційні, інформаційні та економічні детермінанти; *удосконалено* модель готовності дитини до школи; акцентовано на необхідності гармонізації процесів розвитку, навчання і виховання у підготовці дітей до школи; доведено необхідність урахування індивідуальних особливостей кожної дитини у формуванні її готовності до школи; наголошено на процесах інклюзії; уточнено понятійно-категоріальний апарат теорії і практики підготовки дітей до школи з урахуванням сучасних реалій та процесів, комплексу детермінант, які прямо чи опосередковано впливають на сутність досліджуваного процесу; *подальшого розвитку набули* питання єдності і взаємодії усіх виховних інституцій у процесі підготовки дітей до школи, необхідності врахування специфіки фізіологічної, психологічної, соціальної та дидактичної готовностей дитини до школи в умовах сьогодення, ролі педагогічного просвітництва батьків та широкого їх залучення до підготовки дітей до школи.

Практичне значення отриманих результатів. На основі отриманих результатів дослідження розроблено 7 навчальних програм для підготовки студентів спеціальності «Дошкільна освіта»; укладено 20 навчально-методичних посібників, у тому числі 5 рекомендовано МОН України для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Розроблено і протягом 4 років апробовано навчальний курс «Підготовка дитини до школи» у процесі підготовки фахівців зі спеціальності «Дошкільна освіта». Питання підготовки дітей до школи апробувалися також при читанні навчальних курсів «Теоретичні основи педагогіки», «Організація ігрової діяльності у дошкільному віці», «Дошкільна етнопедагогіка», «Основи корекційної педагогіки», «Порівняльна дошкільна педагогіка», «Етнопедагогіка» тощо.

Результати дослідження можуть бути використані для пошуку оптимальних шляхів удосконалення процесу підготовки дітей до школи, формування особистісної готовності дитини до системного шкільного навчання, професійної підготовки майбутніх дошкільних педагогів. Запропоновані теоретико-методологічні положення, прикладні аспекти і висновки дослідження можуть застосовуватися в процесі розробки навчально-методичного забезпечення педагогічних навчальних закладів різних рівнів акредитації. Матеріали роботи будуть корисними науковцям, викладачам, дошкільним працівникам, аспірантам, студентам, батькам, працівникам освітньої сфери у їхній професійній діяльності.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1945 – 2017 рр.

Нижня межа – 1945 р. – зумовлена опублікуванням другого, доопрацьованого й удосконаленого «Керівництва для працівника дитячого садка», зміст якого було змінено з урахуванням досягнень психологічної та

педагогічної науки і передового педагогічного досвіду. У ньому акцентувалася увага на важливості наукового підходу до підготовки дітей до школи.

Верхня межа – 2017 р. – зумовлена прийняттям нового Закону України «Про освіту», в якому визначаються фундаментальні підходи до зміни парадигми освітнього процесу в Україні з урахуванням глобалізаційних та інтеграційних детермінант. Визначено курс на побудову нової української школи, де дошкілля набуває особливого значення, а процес підготовки дітей до школи трактується як необхідна складова освіти людини.

Особистий внесок автора у статтях, опублікованих у співавторстві [27; 28; 31; 32; 34; 35; 37 – 41; 43; 45; 48; 49; 58 – 60; 65 – 67; 69 – 72; 75; 76; 79; 83], полягає у висвітленні впливу суспільно-педагогічних детермінант на розвиток освіти, зокрема дошкільної; визначенні специфіки функцій виховних інституцій у процесі підготовки дітей до школи; теоретичному обґрунтуванні основних підходів до вивчення проблем дитини і дитинства у сучасній науці; аналізі еволюції поглядів на підготовку дітей до школи; характеристиці змісту, форм, підходів і технологій підготовки дітей до школи; з'ясуванні сутності роботи з дітьми, які мають особливі потреби; обґрунтуванні персоналістичного підходу щодо питань освіти та підготовки дітей до школи тощо.

У посібниках, опублікованих у співавторстві [6 – 25], участь усіх співавторів розподілена у рівних долях. Автором, зокрема, розроблено: теоретико-прикладні положення щодо формування фізіологічної, психологічної, соціальної, дидактичної готовностей дитини до школи; характеристики форм, методів засобів цього процесу; особливості співпраці дошкільного закладу з родинами та школою; специфіку роботи педагога у межах інклюзивної освіти тощо.

У програмах [84 – 88] автору належать теоретичні положення про специфіку ігрової діяльності в дошкільному віці, роль народнопедагогічних традицій у вихованні й навчанні дитини-дошкільника, особливості соціалізації дітей старшого дошкільного віку.

Положення та ідеї, що належать співавторам публікацій, у матеріалах дисертації не використовувалися.

Упровадження результатів дослідження. Основні результати дисертації впроваджено у навчально-виховний процес Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (акт № 2701 А від 31.08. 2017 р.); Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (акт № 1322-33/03 від 16.11.2017 р.); Херсонського державного університету (акт № 11-26/2235 від 20.11.17 р.); КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (акт № 0103/899/1 від 10.11.17 р.); Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 2870 від 20.11.2017 р.);

ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» (акт № 01-15/03/1739 від 24.11.2017 р.); Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 622 від 11.10.2017 р.); Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 245/03-а від 10.11.2017 р.); Київського університету імені Бориса Грінченка (акт № 127/1 від 11.09.2017 р.); Нижньобережівського дошкільного навчального закладу «Рукавичка» Косівської районної ради Івано-Франківської області (акт № 10 від 27.10.2017 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати проведеного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: «Духовність і проблеми розвитку особистості» (теорія і практика) (Житомир, 1999, очна), «Ступенева педагогічна освіта в умовах класичного університету: досвід, проблеми, перспективи» (Львів, 2000, очна), «Ян Амос Коменський і сучасність» (Дрогобич, 2004, очна), «Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків» (Житомир, 2005, заочна), «Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні» (Київ–Івано-Франківськ–Дрогобич, 2005, очна), «Молодіжна політика: проблеми і перспективи» (Дрогобич, 2006, очна), «Чорнобильська катастрофа: 20 років потому (інтердисциплінарні аспекти)» (Житомир, 2006, заочна), «Молодіжна політика: проблеми і перспективи» (Дрогобич, 2007, очна), «Формування цінностей сучасної особистості» (Дрогобич, 2007, очна), «Модернізація педагогічної освіти як основа інтенсифікації професійної та світоглядно-методологічної підготовки вчителя початкових класів» (Дрогобич, 2009, очна), «Молодіжна політика: проблеми і перспективи» (Дрогобич, 2010, очна), «Традиція і культура. Прекрасне у духовному потенціалі людства» (Київ, 2010, очна), «Етнос. Культура. Нація» (Дрогобич, 2010, очна), III Міжнародних педагогічних читаннях на пошану члена-кореспондента АПН України, доктора педагогічних наук, професора Богдана Ступарика «Українська педагогічна наука у контексті сучасних цивілізаційних процесів» (Івано-Франківськ, 2011, заочна), «Педагог третього тисячоліття: теоретико-методологічний дискурс» (Дрогобич, 2013, очна), «Nauka dziś: teoria, metodologia, praktyka» (Вроцлав, Польща, 2013, заочна), «Модернізація педагогічної освіти як основа інтенсифікації професійної та світоглядно-методологічної підготовки вчителя сучасної школи» (Дрогобич, 2014, очна), «Сучасна початкова освіта: традиції, інновації та перспективи» (Херсон, 2015, заочна), «Dobroczynność, filantropia i praca społeczna» (Ярослав, 2015, заочна), «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (Ченстохова–Ужгород–Дрогобич, 2016, очна), «Виховання у контексті цивілізаційних процесів: вітчизняний і зарубіжний досвід» (Дрогобич, 2016, очна), «Актуальні проблеми початкової

освіти та інклюзивного навчання у світлі євроінтеграції» (Львів, 2016, очна), «RODZINA. Przemiany–Wizerunek–Zagrozenia–Wsparcie» (Жешув, 2016, заочна), «Роль освіти у сталому розвитку гірського регіону» (Івано-Франківськ, 2017, очна), XIII міжнародному симпозиумі «University Professors: Knowledge and Mercy» (Рим, Італія, 2016, очна), міжнародному науково-методичному семінарі «Діяльність педагогів України та Польщі в умовах полікультурності» (Дрогобич, 2016, очна), «Сучасна початкова освіта: проблеми, теорія та практика» (Дрогобич, 2017, очна), «Modern scientific achievements» (Морісвіль, США, 2017, заочна), «Science of the third millennium» (Морісвіль, США, 2017, заочна), «Формування цінностей особистості в європейському освітньому просторі: теорія і практика» (Дрогобич, 2017, очна), міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 60-річчю Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського (Тернопіль, 2017, очна); **всеукраїнських**: «Вища педагогічна освіта: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ–Дрогобич–Трускавець, 1999, очна), II Українському Педагогічному Конгресі (Львів, 2005, очна), «Педагогічна і громадська діяльність Софії Русової в контексті сучасності» (Чернігів, 2006, заочна), «Актуальні проблеми муніципального управління» (Київ, 2006, очна), «Формування професійної компетенції майбутніх вчителів початкових класів» (Херсон, 2007, заочна), «Проблеми змісту освіти у контексті трансформаційних суспільних процесів» (Дрогобич, 2008, очна), «Теоретико-методологічні основи розвитку освіти та управління навчальними закладами» (Херсон, 2016, заочна), «Виховна робота з дітьми: теорія і практика» (Дрогобич, 2017, очна); **регіональних** науково-практичних семінарах: «Наступність дошкільної та початкової освіти в контексті соціальної мобільності» (Львів, 2017, очна), «Формування комунікативної культури майбутніх вихователів дітей дошкільного віку» (Дрогобич, 2017, очна); науково-методологічних семінарах кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (2013 – 2018 рр.).

Публікації. Результати дослідження відображено у 90 публікаціях (з них 36 – одноосібні), серед яких: 5 монографій (з них 2 одноосібні); 31 стаття у провідних наукових фахових виданнях України; 12 публікацій – у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, що індексуються у наукометричних базах; 20 навчально-методичних посібників (з них 5 з грифом МОН України); 7 програм навчальних курсів; 15 статей і тез апробаційного характеру.

Кандидатську дисертацію на тему «Теорія і практика фізичного виховання дітей дошкільного віку в Україні (1918 – 1939 рр.)» (спеціальність 13.00.07 – теорія і методика виховання) захищено 2001 р. в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова. Її матеріали в докторській дисертації не використовувалися.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (690 найменувань, з них 19 іноземною мовою) та 11 додатків. У дисертації подано 2 таблиці та 1 рисунок. Загальний обсяг дисертації складає 544 сторінки, з яких 391 сторінка – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, розкрито стан її наукової розробленості, визначено мету й завдання дослідження, сформульовано його об'єкт та предмет, охарактеризовано джерельну базу, методологічну основу, методи дослідження, виокремлено його наукову новизну та практичне значення.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні основи підготовки дітей до школи»** – обґрунтовано теоретико-методологічні засади підготовки дітей до школи, здійснено характеристику базових понять; проаналізовано історіографію та ступінь дослідженості проблеми; охарактеризовано нормативно-правову базу процесу підготовки дітей до школи та етапи його розгортання в Україні у період 1945 – 2017 рр.

Доведено, що наступність дошкільної і початкової освіти, особливо в період підготовки дітей до школи, була і залишається однією з важливих освітніх проблем, що зумовлюється важливими змінами в житті особистості, яка стрімко розвивається, а також детермінується станом сучасного суспільства.

Підготовка дітей до школи розглядається як міждисциплінарна проблема, що вимагає реалізації комплексу наукових підходів та практичних рекомендацій з інших галузей знань: психології, педагогіки, філософії, соціології, медицини, гігієни, ергономіки, демографії, економіки, суспільствознавства тощо. Наголошено, що цей процес характеризується як змінний, історичний.

Для створення об'єктивної цілісної картини, що відображає процес підготовки дітей до школи у другій половині ХХ ст., методологічним підґрунтям визначено наукові теорії антропології, феноменології, прагматизму, синергетики.

З'ясовано сутність основних категорій, які визначають зміст і організацію процесу підготовки дітей до школи в умовах історичної ретроспективи та сьогодення. З огляду на предмет дослідження, його міжпредметну сутність, проаналізовано дефініції «детермінанта», «детермінанти», «принцип детермінованості», «індетермінованість» тощо і визначено низку суспільно-педагогічних детермінант, серед яких вагомими є: аксіологічна, глобалізаційна, економічна, особистісна, інституційна, культурно-освітня тощо.

У роботі запропоновано авторське тлумачення таких ключових понять, як «підготовка дітей до школи» та «готовність до шкільного навчання». З'ясовано, що вони мають різне змістове наповнення і визначаються як складні,

інтегральні та комплексні дефініції, які охоплюють низку рис, якостей, методів, а також спеціальних методик. Готовність передбачає не лише наявність певних умінь і навичок, необхідних для навчання в школі, а й, передовсім, достатній рівень фізичного, психічного, соціально-особистісного, інтелектуального, мотиваційного, вольового розвитку дитини і тлумачиться в межах дослідження як особистісна якість.

Підготовка дітей до школи – це процес, метою якого є формування у них такого комплексу рис та якостей, які сприятимуть успішному подоланню кризи переходу від гри до шкільного навчання з найменшими ризиками для здоров'я, спілкування, діяльності. У зв'язку з цим підготовка до школи визначається як широке поняття, що охоплює загальну і спеціальну підготовку дітей дошкільного віку, забезпечує їхній різнобічний фізичний, психічний і соціальний розвиток відповідно до індивідуальних можливостей, нахилів та здібностей, які зумовлюють поступову інтеграцію у шкільне життя.

У результаті різнобічного аналізу проблеми конкретизовано сутність низки таких похідних понять, як «шкільна незрілість», «стартова готовність», «шкільна зрілість», «наступність», «спадкоємність», «перспективність», «адаптаційні можливості», «соціальна адаптація» тощо. Загалом зазначено, що кількість та наукова приналежність дефініцій представленого дослідження є настільки широкою, що вимагає укладення спеціального словника-довідника.

Визначено основні складові готовності дитини до школи, а саме: фізіологічну, психологічну, соціальну, дидактичну. Доведено, що у різні історичні періоди ієрархія складових готовності дитини до школи була різною, що детермінувалося суспільно-педагогічними обставинами.

У дослідженні акцентовано та здійснено спробу розв'язання питань і проблем, які актуалізувалися під впливом суспільно-економічних та культурно-освітніх детермінант сучасності. На основі аналізу наукових праць учених визначено такі з них, як: утвердження в дошкільній освіті принципів природо- і культуровідповідності; дотримання дитиноцентричної, розвивальної та гуманної парадигм дошкільної освіти; визнання дитини найвищою цінністю і суб'єктом освітнього процесу; організація інноваційної системи вітчизняної дошкільної освіти з орієнтацією на кращі світові зразки; перехід від знанневої до компетентнісної концепції українського дошкілля; набуття випускником дошкільного навчального закладу перед вступом до школи ключових компетенцій; обґрунтування особливостей організації процесів виховання, розвитку й навчання дошкільників, їх гармонізації у процесі підготовки до школи; зміцнення матеріальної бази та відкриття сучасних дошкільних закладів, розширення їх мережі й урізноманітнення освітніх програм і технологій; усебічне врахування особливостей становлення дитини-

дошкільника в умовах інклюзивної освіти; якісна підготовка висококваліфікованого фахівця з дошкільної освіти тощо.

У розділі проаналізовано історіографію та ступінь дослідженості проблеми підготовки дітей до школи (1945 – 2017 рр.). Зазначено, що у характеристиці історіографічного підґрунтя дослідження засадничими є три підходи – хронологічний, міждисциплінарний та структурно-змістовий. За структурно-змістовим критерієм виділено й проаналізовано такі основні групи джерел: документальні, масові, оповідні, навчальні, електронні.

Предметом аналізу визначено нормативно-правові засади й етапи становлення та розвитку проблеми підготовки дітей до школи. В основу періодизації покладено детермінантно-змістовий підхід, що дало підстави виділити п'ять основних етапів розвитку проблеми підготовки дітей до школи:

I етап – 1945 – 1950 рр. – повоєнного відродження дошкільця та становлення процесу підготовки дітей до школи.

II етап – 1951 – 1959 рр. – розробки законодавчої та нормативної бази підготовки дітей до школи.

III етап – 1960 – 1983 рр. – формування змісту підготовки дітей до школи на міжпредметній основі.

IV етап – 1984 – 1990 рр. – реформування змісту підготовки дітей до школи.

V етап – 1991 – 2017 рр. – формування нової стратегії та інноваційних підходів щодо підготовки дітей до школи. Охарактеризовано їх змістове та організаційне наповнення.

У другому розділі – **«Соціально-економічні детермінанти підготовки дітей до школи»** – з'ясовано сутність аксіологічних засад проблеми підготовки дітей до школи; проаналізовано глобалізаційну та суспільну детермінанти; досліджено економіко-інституційне підґрунтя підготовки дітей до школи в досліджуваний період.

Доведено, що ціннісні аспекти, що формуються в дошкільному віці, особливо важливі для людського життя, адже їх аксіологічна ієрархія, закладена в ранньому дитинстві, як правило, визначає життєвий шлях особистості від мети до засобів. Саме дошкільне дитинство є тим віковим періодом, коли набуваються і засвоюються цінності свободи, самостійності, активності, відповідальності, творчості. Аналіз доробку вчених переконливо доводить, що проблеми освіти стосуються фундаментальних загальнолюдських цінностей, адже сучасні реалії свідчать, що низка цінностей людського життя залишається вічними і непорушними, бо саме від них залежить життєздатність цивілізації. Зазначене безпосередньо відноситься і до ціннісної ієрархії особистості дитини в період її підготовки до школи.

У межах досліджуваної проблеми розглянуто питання традицій і констатовано, що вони у становленні дитини-дошкільника є особливо

значущими. Обґрунтовано думку, що спродукована українцями етнопедагогічна система виховання, освіти, розвитку й навчання дитини залишається актуальною і сьогодні. Розумне поєднання традицій та інновацій у процесі виховання забезпечить становлення особистості, здатної жити і працювати в умовах сучасних швидко змінюваних реалій.

Питання впливу глобалізаційних детермінант на освітній процес трактується сьогодні як важливий чинник становлення окремої особистості. Доведено, що підготовка дітей до школи буде успішною лише за умови врахування аксіологічних, глобалізаційних, економічних, інституційних, культурно-освітніх обставин життя, при яких особистісні детермінанти мають пріоритетний характер. Цивілізаційними та суспільними обставинами детермінується не лише освіта в глобальному її вимірі, а й кожна її складова. Не є винятком і дошкілля, яке визначається її первинною ланкою.

Наголошено, що в період суспільного розвитку другої половини ХХ ст. та його кризових етапів з'являлися концепції підготовки дітей до школи, які визначали прогресивний вектор цього процесу. Серед них проаналізовано такі: концепції психологів Л. Виготського, О. Запорожця, Г. Костюка, Д. Ніколенка; феномен В. Сухомлинського; авторські програми підготовки дітей до школи з урахуванням теорій Ф. Фребеля, М. Монтесорі, С. Русової, Я. Чепіги; технологія ігрової діяльності авторства Л. Артемової; досвід сімейного виховання Нікітіних (розвивальна технологія з використанням гри); технологія навчання дітей грамоти М. Зайцева; технології розвитку особистості Л. Занкова; ідеї розвитку розумових здібностей Д. Ельконіна і В. Давидова; система деформованих завдань Б. Едигея; система навчання С. Лисенкової; технологія диференційованого навчання С. Логачевської. Зазначено про їх вплив на підготовку дітей до школи, що по-різному відображалося на масовій складовій цього процесу.

З'ясовано, що суперечність між чинною усталеною системою дошкільної освіти і новими суспільними вимогами, які мають як цивілізаційний, так і конкретний характер, особливо загострилася в умовах сьогодення, що вимагає нових підходів до організації шкільної справи. З огляду на викладене констатовано, що у дошкільній освіті відбувається пошук нових, прогресивних шляхів та способів вирішення окресленої проблеми, які б удосконалили цей процес з позицій визнання дитини як неповторної та самоцінної особистості, створення умов для її максимальної адаптації до суспільних змін на тлі інформатизації, технологізації. Зазначене вимагає якомога повнішого врахування глобалізаційних детермінант і відкритості сучасного суспільства, усвідомлення невідворотності міграційних процесів та демографічної детермінанти, прийняття позицій модернізованого суспільства і спроби збереження автентичності українського дошкілля; розуміння межі резервів

дитячого організму та його компенсаторних можливостей, максимального спрямування зусиль дорослих на збереження здоров'я дитини в період підготовки її до школи тощо.

У розділі охарактеризовано сутність авторитарної, ліберальної і гуманістичної парадигм у дошкільній освіті; проаналізовано прояви цих тенденцій у певні історичні етапи досліджуваного періоду; визначено їх вплив на становлення особистості дитини в період її підготовки до школи. Стан та перспективи розвитку сучасного суспільства дають підставу стверджувати про незаперечність та істинність гуманістичної парадигми у становленні особистості, зокрема в період її дошкільного дитинства.

У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що економіко-інституційна детермінанта в другій половині ХХ ст. стала визначальною в процесі підготовки дітей до школи. Важкі повоєнні роки вимагали відбудови народного господарства, залучення великої кількості працівників. Саме тому потреба у молодих людях для праці на виробництві зумовила розбудову дошкілля та особливу увагу до підготовки дітей до школи у спеціальних групах та закладах освіти. Однією з детермінант піднесення у дошкільній справі була необхідність залучення до виробництва жінок.

Зазначені суспільні обставини спродукували потребу розширення мережі дошкільних закладів, удосконалення їх структури, зокрема створювалися комплекси, які об'єднували ясла, дитячий садок і підготовчі групи. Окрім цього, ставилося завдання зміни і впорядкування структури наявних дитячих садків і створення нових типів дитячих установ. Пізніше ці дошкільні заклади одержали назву «дитячі комбінати», стали популярними комплекси «дитячий садок – школа», діяльність яких зводилася до єдності в роботі дитячого садка і школи, уніфікації певних освітніх завдань, турботи про забезпечення системного переходу дітей з дитячого садка до школи. Серед типів дошкільних закладів поширеними були дитячі садки, ясла, кімнати при будинкоуправліннях тощо. Їх фінансування покладалося на фабрики і заводи, кооперативні установи, клуби. Активно у період 50 – 60-х рр. ХХ ст. розвиваються такі типи дошкільних закладів, як садки-інтернати (на зразок шкіл-інтернатів). Економічні та матеріальні чинники для створення таких закладів у цей період були значними, бо включалися до державних програм фінансування народної освіти.

Питання дошкільного виховання, підготовки дітей до школи, її змісту, формування готовності фахівця до реалізації окреслених завдань визнавалися проблемами державного значення, розглядалися не лише на методичних об'єднаннях, а й були предметом обговорення широкої педагогічної громадськості. Свідченням цього є нормативно-правові документи, методичні посібники, публікації в періодиці тощо. Наголошено на пріоритетності ідеологічної детермінанти у цьому процесі.

Доведено, що в другій половині ХХ ст. актуалізувалася проблема взаємодії сім'ї, дошкільного закладу і школи. На сторінках преси робиться спроба дослідження досвіду виховання дошкільників у «кращих сім'ях». Найбільш популярними формами роботи з батьками були батьківські збори, консультації, виставки дитячих робіт, бесіди з батьками та іншими членами родини, консультації (колективні та індивідуальні), відвідування дітей у сім'ї, групові та загальні батьківські збори, різні форми ознайомлення сім'ї зі змістом і методами освітньо-виховної роботи у дошкільному закладі, кутки батьків, вітрини, виставки, пересувки, фотомонтажі тощо. Проводилися підсумкові річні конференції у дитячому садку або на виробництві, де працювали більшість батьків, активно діяли педагогічні гуртки, школи для молодих батьків та ін. Така різноманітна палітра форм спільної роботи сім'ї і школи свідчить про значну увагу до цієї проблеми і доводить їх позитивний вплив на процес підготовки дітей до школи.

У ході дослідження виявлено, що на різних етапах розвитку системи дошкілля матеріальна складова освітнього середовища була різною. У час, коли держава мала значні успіхи в розвитку народного господарства, дошкільні заклади та їх матеріальна база відповідали чинним державним стандартам, дотримання яких було обов'язковим. Це стосувалося побудови приміщень, дотримання світлового, теплового, повітряного режимів, забезпечення якісними іграшками, засобами ігрової діяльності, праці, навчання тощо. Зазначено, що в умовах сьогодення матеріальна база дошкільних закладів потребує значного поліпшення.

У третьому розділі – **«Культурно-освітні детермінанти підготовки дітей до школи»** – проаналізовано сутність взаємодії суспільних інституцій та наступності дошкільних закладів і школи як передумов успішної підготовки дітей до школи; з'ясовано зміст та обґрунтовано способи побудови дошкільного освітнього простору; визначено специфіку підготовки педагога-дошкільника у формуванні в дітей готовності до шкільного навчання.

Проблема взаємодії дошкільного садка і школи залишалася актуальною впродовж усього періоду існування дошкілля, оскільки і сім'я, і дитячий садок здійснювали безпосередній та визначальний вплив на особистість дитини-дошкільника, а всі інші інституції відігравали лише другорядну роль, зокрема і в контексті підготовки дітей до школи, що завжди перебувало в полі зору педагогів-практиків, широко обговорювалося на сторінках періодичної преси, конференціях, засіданнях «круглих столів», які проводилися спільно з освітянами, громадськими діячами і батьками. Сутність наступності трактувалася з позиції ідеї: «Якір тримає доти, доки цілою є найслабша ланка ланцюга». Дошкілля було саме тією ланкою, бо стосувалося дитини у фазі її

активного росту і розвитку, а це потребувало специфічних міжпредметних підходів.

Оцінюючи особливості підготовки дітей до школи в другій половині ХХ ст. відзначено, що у її вдосконаленні значну роль відігравали не лише сім'я, дошкільні заклади, групи підготовки дитини до школи і загальноосвітньої школи, але і науково-дослідні інститути. Активно до розробки цієї проблеми долучилися українські науково-дослідні інститути педагогіки та психології спільно із районними відділами народної освіти.

Доведено, що тогочасна педагогічна теорія і практика надавали достатньо цінні рекомендації, якими користувалися працівники дошкільних закладів, що передбачало розробку спеціальної методики щодо реалізації принципу єдності і наступності в роботі дитячого садка та школи. До найбільш дієвих форм взаємодії було віднесено: організацію спільних свят дошкільників і учнів початкової школи, участь дітей дитячого садка у святі останнього дзвоника в школі, зустрічі колишніх вихованців дитячого садка в дитячому садку з дошкільниками тощо. Перед дитячим садком також висувалися вимоги максимально наблизити середовище до шкільного, а також чіткіше визначати завдання підготовки дітей до школи: готувати дитячу руку до письма, давати ази грамотності, лічби, соціалізувати дитину задля того, щоб її підготовка до школи пройшла спокійно і комфортно.

Дошкільні заклади в аспекті проведення роботи з сім'єю з метою підготовки дітей до школи мали забезпечувати: встановлення тісного і дієвого зв'язку з родинами своїх вихованців; систематичне відвідування дітей вдома; регулярне проведення батьківських групових і загальних зборів та відвідування їх батьками; активізацію роботи батьківського комітету; широке розгортання педагогічної пропаганди серед батьків і населення; використання громадського впливу на батьків, які не звертають достатньої уваги на виховання своїх дітей; заслуховування їхніх повідомлень на батьківському комітеті, педагогічній нараді дитячого садка, повідомлення про це громадських організацій за місцем роботи батьків тощо.

На сторінках періодичної преси, у спеціальних методичних розробках, посібниках і підручниках для дошкільників подано чимало даних про те, якими формами роботи охоплювалися батьки для того, щоб максимально оволодіти мистецтвом підготовки своєї дитини до системного навчання у школі. До найбільш поширених можна віднести: батьківські збори, батьківські лекторії, індивідуальні заняття з батьками, чергування батьків у дитячому садку, відкриті заняття у дитячому садку, проведення різноманітних свят і дозвілля тощо. Ці форми роботи оптимізували процес підготовки дітей до школи, давали можливість батькам усвідомити його важливість і максимально долучитися до нього. Важливою у цей період визнавалася індивідуальна робота.

Тісна взаємодія педагогів дошкільного закладу і сім'ї, на думку педагогів, складалася з таких основних напрямів: психолого-педагогічна освіта батьків; залучення батьків до навчально-виховного процесу; участь батьків і дітей у спільній діяльності; надання психолого-педагогічної допомоги родинам.

Одним із найважливіших чинників підготовки дітей до школи, які безпосередньо детермінуються суспільними обставинами, соціальним замовленням, матеріально-технічними можливостями суспільства, є освітній простір дитячого навчального закладу або того закладу, в якому буде реалізуватися ця підготовка. У дослідженні освітній простір дошкільного закладу розглядається як підсистема соціокультурного середовища, в якому всі чинники, обставини, ситуації, що складаються у суспільстві, тобто детермінанти суспільного розвитку, безпосередньо впливають на процес підготовки дітей до школи. Серед функцій освітнього простору відзначено комунікативну, інформаційну, дидактичну, когнітивну, емоційну та ін.

На основі всебічного аналізу у роботі зроблено спробу визначити конкретні параметри педагогічного середовища, до яких віднесено: фізичне оточення (архітектура, зовнішній і внутрішній дизайн, комбінування елементів); людський чинник (просторова і соціальна наповнюваність, персональний простір, статусно-ролевий і статево-віковий розподіл суб'єктів освітнього процесу); програму навчання (контроль, стиль спілкування з дітьми, форми організації навчання тощо). Освітнє середовище дошкільного закладу розглядається вченими другої половини ХХ ст. у різних ракурсах: його психологічних особливостей, можливостей комунікації у дошкільному закладі, матеріального забезпечення потреб дитини в навчальній, виховній, розвивальній діяльності, його природовідповідності тощо.

Узагальнюючи основні характеристики предметно-розвивального середовища, наголошено, що ними можуть бути: безпечність, проблемна насиченість, відкритість до активного втручання дитини, діалогічний спосіб функціонування, певна урочистість, чіткість оформлених наочних джерел розвитку, багатофункціональність, максимальна пристосованість до потреб спільної діяльності дітей і дорослих.

Доведено, що для реалізації завдань підготовки дітей до школи в Україні з другої половини ХХ до початку ХХІ ст. активно створювалася система підготовки майбутніх педагогів, вимоги до якої корелювалися зі станом суспільства, його пріоритетними ідеями та метою. Особистості вихователя в концепції дошкільної педагогіки надається виняткового значення, оскільки від збалансованості, гармонійності, поміркованості та демократичності педагогічних впливів залежить формування власної стратегії поведінки дитини у середовищі як дитячого садка, так і школи. Особливі вимоги до вихователя визначалися, передовсім, з метою врахування вікових особливостей дітей і

своєрідності педагогічного процесу у дитячому садку і переважно стосувалися способів спілкування і специфіки взаємин вихователя та дітей, його професійної майстерності та ерудиції, рівня володіння відповідним педагогічним інструментарієм.

Важливими рисами особистості вихователя вважалися терплячість у ставленні до дітей, любов, доброзичливість, почуття гумору, життєрадісність, бадьорість, оптимізм, віра в потенційні можливості дитини тощо. Вимоги до особистості педагога, особливо першого вчителя у житті людини, чи не у всіх своїх працях формулював, реалізував у практиці власної педагогічної діяльності та вимагав від своїх колег В. Сухомлинський, концепція якого відображена в дослідженні.

Дошкільна освіта в умовах сьогодення орієнтується на збереження духовного, фізичного, психічного здоров'я дитини, розвиток її творчих здібностей та потенційних можливостей, що передбачає утвердження дитиноцентричної концепції дошкільного виховання. У зв'язку з цим змінюється і мета діяльності педагога-дошкільника, яка, передовсім, визначається специфікою створення певного психологічного клімату в дитячому колективі й комфортних міжособистісних стосунків, що є особливо важливим у складному періоді переходу до шкільного навчання. З'ясовано, що створення такого оптимального освітнього поля, що сприяє сприйманню соціокультурного простору дитиною-дошкільником, є позитивним в успішній підготовці її до школи.

У четвертому розділі – **«Суб'єктні детермінанти підготовки дітей до школи»** – проаналізовано готовність дитини до школи як пріоритетну суб'єктну детермінанту; узагальнено підходи до вибору стратегії виховання у період підготовки дитини-дошкільника до школи; з'ясовані підходи до формування змісту і вибору технологій підготовки дітей до школи в досліджуваний період.

Виявлено, що формуванню наукової і логічно вибудованої системи підготовки дітей до школи передували соціальні явища та події, які визначили необхідність створення такої концепції з огляду на потреби суспільства, освіти, окремої особистості. Пошук досконалої системи підготовки дітей до школи спричинив широкі наукові дискусії на сторінках періодичних видань, де обговорювалися питання змісту підготовки дитини до школи, її способів і термінів, компонентів готовності, специфіки взаємодії сім'ї, дошкільного закладу та школи у цьому процесі.

Науковці були суголосними у визначенні педагогічних умов забезпечення ефективної взаємодії дошкільного закладу і школи в окресленому напрямі, до найбільш важливих з яких було віднесено: збалансованість та логічність програмних вимог щодо знань, умінь і навичок дітей у старшій групі дитячого

садка та першого класу школи; наявність у дошкільних педагогів знань про вимоги школи як щодо змісту освіти, так і його якісних особливостей (якого характеру навички і знання необхідні школяреві, якими методами розумової роботи вже має оволодіти тощо); наявність у вихователів дошкільних закладів та вчителів початкових класів відповідних знань про вікові особливості дітей дошкільного віку, їхні потенційні можливості тощо.

Важливим завданням, яке ставили перед собою педагоги на початку досліджуваного періоду, була розробка єдиної програми підготовки дітей до школи, що задовольняла б учителів початкової школи і була корисною педагогічним колективам дошкільних закладів, батькам вихованців і кожній окремій дитині. Тісна взаємодія у триаді «сім'я – дошкільний заклад – школа» – одна з пріоритетних освітніх детермінант процесу підготовки дітей до школи у першій половині ХХ ст.

Характеризуючи поняття «готовності дитини до школи», науковці вказували, що вона передбачає наявність: певного кола уявлень (про речі, людей, пори року, плоди та овочі, риб і птахів, про квіти і звуки, явища суспільного і трудового життя людей тощо); елементарних понять та узагальнених знань (просторових, часових і кількісних характеристик, моральних, естетичних і життєвих норм); сформованих елементарних умінь і навичок (починаючи від тримання олівця, до вміння слухати вчителя і товариша, виконувати самостійно вимоги педагога тощо). Виходячи з цього, готовність до навчання визначалася як сформованість у дітей складної і різноманітної системи нервових зв'язків, усіх асоціацій, на основі яких буде свою навчально-виховну роботу вчитель у першому класі.

У процесі підготовки дітей до школи визначальним є вибір стратегії виховання молодого покоління. Зазначено, що впродовж досліджуваного періоду реалізовувалися авторитарна, ліберальна та демократична стратегії. У радянський період панувала авторитарна парадигма, в контексті якої дитина трактувалася об'єктом виховання і навчання; учасником навчально-виховного процесу, який суттєво не впливає на його хід і не виявляє самостійності, активності, творчості тощо. Все, що відбувалося у дитячому садку, мало на меті реалізацію пріоритетів та ідей комуністичного виховання, завдань уряду, партії тощо. У цей період спостерігається тенденція заперечення у дошкільному закладі принципу активності. Так, значна частина педагогів виступали проти перетворення зацікавлень дітей і їхньої активності на пріоритетний принцип навчання у школі. Заохочення дитячої активності вони розцінювали як залишки педології і теорії вільного виховання, яка в другій половині ХХ ст. в Радянському Союзі категорично заперечувалася.

У рамках авторитарної парадигми найбільш популярною формою організації дитячої взаємодії була колективна. Вихователі обговорювали й

аналізували з дітьми їхні роботи, вчили критично ставитися до них і висловлювати зауваження, наголошували на важливості виокремлювати позитивне й негативне. Таким чином, колективна думка переважала індивідуальні погляди, якості, особистісні позиції дитини тощо. Панування авторитарності у процесі підготовки дітей до школи диктувалося, передовсім, орієнтацією виховного процесу на суспільні детермінанти. Панівним визначався принцип зв'язку виховання з життям, що став особливо актуальним у період так званої «хрущовської відлиги», коли поруч із лібералізацією суспільного життя спостерігається тенденція зміни вектора розвитку освіти у напрямі її незначної демократизації. Одним із головних питань зв'язку дошкільних установ з життям було поєднання у їх діяльності різних видів роботи дітей – гри, навчання і праці, що мало сприяти їх творчому розвитку, оскільки вважалося, що майбутня праця людини в умовах соціалістичного суспільства – це процес творчий.

Доведено, що у другій половині ХХ ст. панувала соціально-педагогічна модель, яка мала на меті сприяти вихованню особистості з конкретно визначеними якостями. Освітні інституції суспільства створювали типову структуру такої особистості. Завданням школи було наближення особистісних характеристик кожного учня до її параметрів (носій масової культури). Технологія освітнього процесу ґрунтувалася на використанні ідей педагогічного управління, формуванні та корекції особистості «ззовні» без урахування суб'єктного досвіду дитини. Це виражалося в одноманітності програм, методів, форм навчання.

Попри усталену позицію узгодження освітніх концепцій із «генеральною лінією партії» наприкінці другої половини ХХ ст. розпочалися активні пошуки нової моделі підготовки дітей до школи. Суспільство вимагало перегляду концепції дошкільної освіти як першої ланки системи освіти і викликало до життя нові, переконливі моделі підготовки дитини до школи, де вона розглядалася в якості суб'єкта навчально-виховного процесу із власною життєвою траєкторією. Такий неочіненний внесок в українську та світову науку зробили вітчизняні педагоги та психологи (О. Запорожець, Г. Костюк, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський, М. Ярмаченко, Я. Бурлака та ін.). Вони наголошували на важливості активної самостійної діяльності, результатом якої є не навченість дитини-дошкільника, а її повноцінний розвиток.

До кінця ХХ ст. зміна панівної парадигми – від авторитарної до демократичної – стає особливо відчутною і підкріплюється фундаментальними дослідженнями вчених, котрі доводять необхідність змін, які повною мірою стосуються підготовки дітей до школи. Українські педагоги активно обстоюють позицію, що повноцінний розвиток – це активна пізнавальна діяльність дитини, яка є запорукою її життєвого успіху. Педагогіка співробітництва, концепції

освітнього партнерства стали підґрунтям гуманістично-демократичної моделі виховання. Прагнення та тяжіння до демократичних засад у вихованні на етапі підготовки дітей до школи спонукало вчених до пошуку відповідних шляхів та засобів, в основу яких покладено ідеї свободи, активності та діяльності. Сутність педагогічного процесу в цій парадигмі полягає в активній та дієвій співпраці педагога з дитиною. Особливого значення надається статусу суб'єктності як педагога, так і дитини.

Процеси національного відродження та спроби створити нову освітню систему, яка мала б своїм підґрунтям цінності свободи, діяльності, відповідальності, творчості зумовили нові підходи до формування освітньої парадигми. Свобода як детермінанта розвитку особистості дитини стала центральною ідеєю української школи у період незалежності, про що зазначено в Законі України «Про дошкільну освіту», який декларував принципи дошкільної освіти: доступність; рівність умов навчання і виховання всіх дітей; єдність розвитку, виховання, навчання й оздоровлення дитини; єдність виховних впливів сім'ї і дошкільного закладу; наступність і перспективність між дошкільною і початковою ланками освіти; світський характер освіти; демократизація та гуманізація навчального процесу в дошкільному закладі. Вони цілком відобразилися на підготовці дітей до школи.

Проаналізовано процес формування змісту підготовки дитини до школи, який в другій половині ХХ ст. набув комплексного і системного характеру. Це завдання визнавалося складовою державної програми виховання, яку реалізували: ясла, дитячі садки, школи, позашкільні установи, дитяча література, дитячий театр, громадськість і сім'я. Основні наукові зусилля спрямовувалися на формування громадянина. Висувалися вимоги злагодженості в роботі сім'ї і школи, сім'ї і дитячого садка, що забезпечувало умови для гармонійного і повноцінного розвитку дитини і у досліджуваній період вважалося пріоритетним завданням виховання.

З'ясовано, що на сторінках педагогічної преси другої половини ХХ ст. з'являються статті вихователів дошкільних закладів, які відображають зміст їхньої діяльності щодо підготовки дітей до школи. Педагоги-практики поширювали досвід роботи щодо напрямів діяльності, орієнтованих на формування готовності дитини до навчання, особлива увага надавалася важливості збагачення мови дітей, роботі з книгою, формуванні позитивного ставлення до праці тощо. Вагомими чинниками підготовки дітей до школи в другій половині ХХ ст. визначалися: мовленнєва готовність; формування елементарних математичних уявлень; зображувальна діяльність, яка була основою навчання дітей письма; музичне виховання; ознайомлення з навколишнім світом; трудове виховання; фізичне виховання тощо.

На початку ХХІ ст. питання змісту підготовки дитини до школи та її готовності до шкільного навчання як результату знайшло відображення у чинних програмах розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку. У розділі проаналізовано: Базову програму розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» (2008 р.); Програму «Дитина» (2010 р.); Комплексну освітню програму для українського дошкілля «Дитина в дошкільні роки» (2010 р.); Базовий компонент дошкільної освіти України (2012 р.); Програму розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкілля» (2012 р.); Програму розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» (2013 р.). Проаналізовано представлені в них критерії готовності дітей до школи та характеристики напрямів розвитку дитини-дошкільника, які свідчать про готовність/неготовність дитини до школи і визначають різні рівні розвитку: фізичний, психічний, соціальний, емоційний, моральний, креативний, мовленнєвий, художньо-естетичний, екологічний, а також довільної поведінки, пізнавальної активності та основ логіки, математичних умінь, позитивного ставлення до себе, ігрових та загальнонавчальних умінь тощо.

У п'ятому розділі – **«Перспективи розвитку системи дошкільного виховання у ХХІ ст.»** – з'ясовано можливості використання досвіду підготовки дітей до школи у сучасних умовах; визначено актуальні проблеми взаємодії всіх виховних інституцій, які дотичні до питань підготовки дітей до школи; узагальнено проблему нових підходів до підготовки педагога-вихователя сучасного закладу дошкільної освіти.

Цілісне дослідження й аналіз суспільно-педагогічних детермінант уможливили констатацію, що початок ХХІ ст. для України ознаменувався особливо важливими змінами в освітньому житті, культурі, економіці, політиці, праві тощо. Це вимагає нової людини, яка змогла б реалізувати найкращі світові та європейські стандарти, без яких неможлива побудова цивілізованої країни.

Узагальнюючи напрацьовані загальнопедагогічні підходи до процесу підготовки дітей до школи доведено, що пріоритетом мають стати: створення єдиного освітнього простору дошкільної та початкової ланок освіти; вивчення та врахування світових тенденцій розвитку освітнього поля і критичне переосмислення нововведень, пов'язаних із застосуванням інноваційних технологій у дошкіллі; продукування фонду навчально-методичної літератури та спеціальних засобів і методик; перехід від знаннєвої парадигми до формування компетентності (мовленнєвої, етнокультурної, морально-етичної, вчинкової) на етапі підготовки дітей до школи; створення досконалої системи інклюзивної освіти та забезпечення її відповідними фахівцями; удосконалення матеріальної бази дошкільної освіти та усіх альтернативних інституцій.

Зазначено, що вченими та педагогами-практиками в Україні створюються різноманітні програми, методики й технології підготовки дитини-дошкільника

до вступу в освітнє середовище, пропонуються відповідні методи і засоби, висуваються вимоги до фахівців-практиків, проте проблема підготовки дітей до школи все ж залишається не розв'язаною і потребує системного підходу відповідно до тих викликів, які ставить перед людиною сучасне суспільство.

Обґрунтовано думку, що освітня політика держави недостатньо орієнтована на створення умов для відповідного наукового, матеріального та прикладного забезпечення підготовки дітей до школи; часто ігнорується швидка зміна суспільних детермінант, які визначають вектор означеного процесу. Саме тому створення оптимальних умов для підготовки дітей до школи має стати предметом уваги не лише освітніх закладів, а й кожної сім'ї з тим, щоб забезпечити комфортне і результативне входження дитини до соціуму.

Сучасне дошкілля у світовому масштабі визначає необхідність управлінських, організаційних, змістових та сутнісних трансформацій. В умовах сьогодення вчені розвинених європейських країн у галузі дошкілля напрацювали значний доробок, в якому відображено ті тенденції дошкільної освіти (власне в царині особистісної підготовки дитини до школи), які є важливими для становлення особистості дошкільника та його комфортного, безболісного, успішного переходу до системного навчання у школі. Необхідною умовою для реалізації завдань підготовки дітей до школи є посилення наступності між дошкільною і початковою освітою в Україні, вони корелюються із загальноєвропейськими тенденціями дошкілля та «передшкілля» у країнах ЄС.

Пріоритетним і актуальним завданням підготовки дітей до школи вбачається формування в дітей дошкільного віку компетенцій. Це детермінанта їхнього пристосування до навколишнього світу, успіху навчання у школі, професійної діяльності, оскільки кількість і якість інформації в умовах сьогодення є настільки значною, що передбачає перехід до компетентісної освіти ще на етапі дошкілля.

У дослідженні наголошено на проблемі пріоритетності розвитку дитини у період підготовки до шкільного навчання. Доведено, що підготовка дитини до школи і формування відповідної готовності в сучасних умовах вимагають кардинального перегляду традиційних і розробки нових підходів. Зазначено, що розвиток як процес удосконалення фізичної, психічної, моральної, соціальної, інтелектуальної сфер людини є одним із найважливіших складових становлення особистості поряд із навчанням, вихованням і соціалізацією.

У цілісному баченні проблеми підготовки дітей до школи актуальною видається ще одна її складова – педагогічна освіта і культура батьків. Зміна і втрата традиційних цінностей і переорієнтація на сучасні суспільні зміни не дає підстави стверджувати про позитивні зрушення у цьому напрямі. Остання в умовах сьогодення часто відзначається безсистемністю і непослідовністю

виховних впливів, надмірним авторитаризмом, відсутністю повноцінного родинного спілкування, небажанням організувати певну діяльність дітей, використанням системи заборон як негативної традиції сімейної культури тощо. З огляду на такий стан речей актуальності набуває не лише формування педагогічної культури сім'ї, але й розробка теорії та практики андрагогіки – педагогіки дорослих як системи, яка має забезпечувати відповідний рівень педагогічних знань та компетентностей батьків та позитивні тенденції підготовки дітей до школи.

Підкреслено необхідність збалансованості та гармонізації трьох складових становлення особистості – навчання, виховання й розвитку, що у період дошкільного дитинства має бути беззастережно збережено задля забезпечення психофізичного здоров'я дитини та її комфортного світосприйняття. Доведено, що дитина, яка відчуває різкий перехід від гри та вільного спілкування до спеціально організованого, системного навчання, перебуває у стані стресу і «протестує» проти такої організації її життєдіяльності. Перенесення акцентів із розвитку і виховання на навчання, яке, як правило, передбачає засвоєння великої кількості інформації, що не підлягає систематизації через малий досвід дитини-дошкільника, загрожує їй не лише втратою інтересу до навчання як чогось неприємного і нецікавого, але й суттєво погіршує здоров'я.

Таким чином, узагальнення накопиченого теоретичного й прикладного досвіду підготовки дітей до школи в умовах сьогодення, усвідомлення його детермінованості соціальними та культурними змінами дає підставу виокремити такі пріоритетні напрями організації цього процесу: забезпечення тісної взаємодії сім'ї, родини та дошкільних закладів; визнання дитини суб'єктом навчального процесу, сприяння її вільному, творчому розвитку; формування комунікативних умінь, стимулювання пізнавальної активності; турбота про фізичне й психічне здоров'я; розширення й удосконалення мережі інституцій підготовки дітей до школи, зміцнення їх матеріально-технічної бази; розробка індивідуалізованих програм для підготовки до школи; якісна підготовка педагогів до роботи з пропедевтики початкового навчання з урахуванням вимог сучасного інформатизованого, глобалізованого світового простору.

Наголошено і на тих недоліках, які існують у системі підготовки дитини до школи і перешкоджають її успіху: масовість сучасного дошкілля та школи; типовість освітніх програм; застарілість форм, методів та засобів освіти дітей; недостатня готовність вихователів до роботи з дітьми у сучасних суспільних обставинах; недосконалість сімейного виховання тощо.

До основних завдань дорослих – батьків, вихователів, учителів – віднесено створення оптимальних умов для розвитку, навчання, виховання і соціалізації дитини у процесі її підготовки до школи. Йдеться про побудову освітнього простору на ґрунті принципу природо- та культуровідповідності, усвідомлення

необхідності врахування індивідуального вектора розвитку кожної дитини як особливої та унікальної, добір ефективних форм, методів і засобів навчання; створення відповідного позитивного психологічного клімату на заняттях, у трудовій та ігровій діяльності, пристосування змісту і форми до індивідуальних та вікових особливостей дитини 5 – 6-ти років, врахування її попереднього освітнього і культурного досвіду. Зазначене вимагає реалізації діалогічно-розвивальної стратегії виховання і мінімізації імперативної стратегії, створення розвивального освітнього простору, широкого використання здоров'язбережувальних методик та технологій, забезпечення розвитку мотиваційної сфери дитини з огляду на наявні суспільні та культурно-освітні детермінанти тощо.

У роботі та наукових публікаціях автора також здійснено спробу проаналізувати гострі проблеми освіти дітей дошкільного віку з особливими потребами у спеціалізованих закладах та створення закладів інклюзивної освіти в умовах сьогодення.

Окремо наголошено на необхідності забезпечення ефективної підготовки фахівців спеціальності «Дошкільна освіта», яка розглядається у контексті того, що сучасне українське дошкілля, з одного боку, прагне до європейських стандартів, а з іншого – намагається зберегти національний, етнічний, народнопедагогічний характер.

Серед пріоритетних напрямів формування компетентності педагога-вихователя, визначено такі: забезпечення безпеки життя і здоров'я дітей; створення оптимальних умов для цілісного педагогічного процесу; створення природо- і культуровідповідного розвивального середовища; реалізація загальнопедагогічних та специфічних принципів навчання й виховання; формування вміння оптимального добору педагогічного інструментарію для реалізації завдань підготовки дітей до шкільного навчання; врахування специфічних, змінних умов сучасного суспільства у сенсі його технологізації та інформатизації; формування готовності відповідати на виклики і ризики сучасного соціуму; уміння будувати спілкування на основі суб'єкт-суб'єктних відносин; розвиток комунікативних здібностей особистості задля спілкування не лише з дітьми, а й з їхніми батьками, опікунами, дідусями і бабусями; володіння правовою культурою для захисту інтересів і прав дітей тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено досвід підготовки дітей до школи в Україні у 1945 – 2017 рр., враховуючи суспільно-педагогічні детермінанти. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і уможливили формулювання таких висновків:

1. У роботі обґрунтовано теоретико-методологічні засади підготовки дітей до школи з огляду на суспільно-педагогічні детермінанти досліджуваного

періоду. Методологічним підґрунтям дослідження визначено: провідні положення теорії наукового пізнання на ґрунті антропології; діалектичний принцип взаємозв'язку та взаємозумовленості закономірностей і явищ соціальної дійсності; необхідність об'єктивного вивчення їх у розвитку, а також у зв'язку з конкретно-історичними умовами на основі єдності логічного та історичного, загального й часткового; концептуальні ідеї педоцентризму; принцип єдності теорії та практики; системно-структурний та культурологічний підходи до вивчення освітніх і педагогічних явищ та процесів; концептуальні положення педагогіки про всебічний розвиток особистості; порівняльно-педагогічний підхід до аналізу процесу підготовки дітей до школи; принципи культуро- та природовідповідності, системного підходу до вивчення історичних явищ. Для створення цілісної, об'єктивної наукової картини процесу підготовки дітей до школи у другій половині ХХ ст. методологічним підґрунтям обрано наукові теорії антропології, феноменології, прагматизму, синергетики.

Доведено, що стан суспільного розвитку, панівна політична доктрина, пріоритетні цінності суспільного розвитку на певному його етапі, рівень економічного розвитку держави, демографічні чинники, розвиток науки та становлення педагогічної теорії і практики, матеріальна база дошкілля суттєво впливають на загальну стратегію розвитку процесу підготовки дітей до школи. Все це віднесено до детермінуючих чинників, які визначали зміст і технологію підготовки дітей до школи у досліджуваній період. Наголошено і на індетермінантах: йдеться про те, що і в період тотального панування авторитаризму виникали дитиноцентричні, гуманістичні, особистісно орієнтовані авторські концепції і методики.

2. Визначено етапи формування змісту, ступінь дослідженості проблеми й охарактеризовано базові поняття дослідження. В основу періодизації покладено детермінантно-змістовий підхід, основними критеріям якої стали: суспільно-економічні та культурно-освітні детермінанти, які суттєво впливали на розвиток дошкільної освіти в Україні і на формування змісту та форм підготовки дітей до школи; нормативні документи, які регламентували підготовку дітей до школи в досліджуваній період; якість та характеристика публікацій, які відображали реальний стан теорії і практики підготовки дітей до школи; персоналістична складова процесу – поява яскравих авторських систем, концепцій, методів і технологій у дошкільній педагогіці та психології тощо. На основі цілісного історико-педагогічного аналізу проблеми нами визначено п'ять етапів: I – 1945 – 1950 рр. – повоєнного відродження дошкілля та становлення процесу підготовки дітей до школи; II – 1951 – 1959 рр. – розробки законодавчої та нормативної бази підготовки дітей до школи; III – 1960 – 1983 рр. – формування змісту підготовки дітей до школи на міжпредметній основі; IV – 1984 – 1990 рр. – етап реформування змісту підготовки дітей до

школи; V – 1991 – 2017 рр. – формування нової стратегії та інноваційних підходів щодо підготовки дітей до школи.

У дослідженні з'ясовано сутність та історико-педагогічну трансформацію основних категорій, які визначають зміст і процес підготовки дітей до школи. Доведено, що педагогічні явища та факти детермінуються конкретними суспільно-історичними обставинами та умовами, які визначають їх сутнісний і змістовий аспекти, суспільну, інституційну й особистісну доцільність. З огляду на предмет дослідження, його міжпредметну сутність, у роботі з'ясовано дефініції «детермінанта», «детермінанти», «принцип детермінованості», «індетермінованість», «підготовка дітей до школи», «готовність дитини до шкільного навчання», «шкільна зрілість», «шкільна незрілість», «адаптація», «адаптаційні можливості», «стартова готовність», «шкільна зрілість», «наступність», «спадкоємність», «перспективність», «інновативність» тощо і визначено низку детермінант, серед яких: аксіологічні, глобалізаційні, економічні, особистісні, інституційні, культурно-освітні тощо.

Проаналізовано ступінь дослідженості проблеми та наукові розвідки українських та зарубіжних учених, в яких висвітлено підготовку дітей до школи крізь призму суспільного замовлення в різні історичні періоди розвитку дошкільної педагогіки.

3. З'ясовано сутність та суспільну детермінованість підготовки дітей до школи в історико-теоретичному аспекті; проаналізовано глобалізаційну та суспільну детермінанти; досліджено економіко-інституційне підґрунтя досліджуваного процесу в окреслений хронологічний період і доведено, що всі вони безпосередньо чи опосередковано впливали на зміст та форми підготовки дітей до школи, відображалися в законодавчих і нормативних документах дошкілля та в змісті підготовки фахівців.

Доведено, що цивілізаційні процеси впливають на формування змісту дошкільної освіти у сфері підготовки дітей до школи, що також залежить від відкритості освітньо-культурного простору країни, міграційних процесів, можливостей доступу до наукових джерел у світовому масштабі тощо. Історичний аналіз доводить, що на всіх історичних етапах підготовки дітей до школи цивілізаційна детермінанта була домінантою, що зумовило зміст, форми, засоби та способи підготовки дітей до школи в Україні досліджуваного періоду.

У роботі обґрунтовано сутність авторитарної, ліберальної і гуманістичної парадигм в дошкільній освіті; проаналізовано їх прояви та вплив на становлення особистості дитини в період підготовки її до школи на певних історичних етапах. У дослідженні доведено, що процес підготовки дитини до школи є змінним, історичним, а врахування цивілізаційних, суспільних детермінант, зокрема інформатизації та глобалізації суспільного простору,

необхідна обставина формування його змісту і добору відповідного педагогічного інструментарію.

Визначено, що інституційна детермінанта передбачає: участь представників усіх освітніх та виховних інституцій у процесі підготовки дитини до школи; єдність їхніх педагогічних вимог; взаємодію щодо формування готовності дитини до школи; реалізацію індивідуального підходу до дітей, зокрема обдарованих і тих, які мають особливі освітні потреби; участь у різноманітних організаційних формах щодо підготовки дітей до школи; педагогічне просвітництво батьків тощо.

Історичний екскурс дає підставу констатувати, що економічні та матеріальні детермінанти протягом досліджуваного періоду відігравали важливу роль у процесі підготовки дітей до школи, проте не завжди корелювалися із ціннісними її аспектами.

4. Доведено, що аксіологічна складова процесу підготовки дітей до школи була особливо важливою на всіх етапах історичного розвитку, проте ціннісна ієрархія у досліджуваній період була змінною і, як правило, не відображала істинних вартостей людського буття, зокрема на етапі дошкільного дитинства.

Концепції психологів та педагогів-гуманістів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. переконливо доводять, що аксіологічна ієрархія, закладена в ранньому дитинстві, визначає життєвий шлях особистості від мети до засобів; дошкільне дитинство є тим віковим періодом, коли усвідомлюються цінності свободи, самостійності, активності, діяльності, відповідальності, творчості. Їх пріоритетність у період підготовки дитини до школи є запорукою не лише особистісного зростання, а й побудови суспільного простору на основі демократії та гуманізму.

Встановлено, що рушійною силою формування змісту підготовки дітей до школи у досліджуваній період була суперечність між чинною системою дошкільної освіти і новими суспільними та особистісними вимогами, яка існувала завжди і детермінували нові концепції, підходи, зміст і формальне забезпечення підготовки дітей до школи.

Питання дошкільного виховання, формування готовності дитини до школи, підготовки фахівця до реалізації окреслених завдань були суспільно детермінованими, набували державного значення, виносилися на обговорення широкої педагогічної громадськості. Свідченням цього є документи, підручники, монографії, методичні посібники, періодична преса тощо.

Актуалізація проблеми підготовки дітей до школи вимагала мобілізації зусиль усіх виховних інституцій і забезпечення їх відповідними засобами, знаннями та вміннями. Аналіз наукових джерел доводить, що у досліджуваній період спостерігається значне різноманіття форм роботи з батьками (педагогічні лекторії, групові та загальні батьківські збори, консультації,

виставки дитячих робіт, бесіди з батьками та іншими членами родини, консультації (колективні та індивідуальні), відвідування дітей у сім'ї, усні журнали, зустрічі, свята, відкриті заняття у дитячому садку, ранки, кутки батьків, вітрини, виставки, пересувки, фотомонтажі тощо).

Важливим з точки зору культурно-освітньої детермінанти було формування у дошкільному закладі освітнього простору для підготовки дітей до школи, який у межах дослідження розглядається як підсистема соціокультурного середовища, яка відображає всі чинники, потреби, вимоги, обставини, ситуації, що складаються у суспільстві і мають безпосередній вплив на процес підготовки дітей до школи. Серед пріоритетних функцій освітнього простору визначено комунікативну, інформаційну, когнітивну, емоційну, креативну, розвивальну та ін.

5. Враховуючи історико-педагогічний контекст, у дослідженні проаналізовано зміст фізіологічної, психологічної, соціальної, дидактичної готовностей дитини до шкільного навчання. Зазначено, що протягом досліджуваного періоду тривав пошук досконалої системи підготовки дітей до школи, який спричинив широкі наукові дискусії на сторінках монографічних та періодичних видань, де обговорювалися питання змісту підготовки, її способів і термінів, компонентів готовності, специфіки взаємодії сім'ї, дошкільного закладу та школи. Зміст підготовки дітей до школи змінювався й удосконалювався залежно від соціального замовлення, стану економіки країни, демографічної ситуації, потреби у праці молодих людей, зокрема жінок, ціннісних установок та пріоритетів, розвитку дошкільної педагогіки тощо і загалом визначався сукупністю наукового та методичного досвіду щодо формування фізіологічної, психологічної, соціальної, дидактичної готовностей. Особлива увага приділялася дидактичній (розумовій, інтелектуальній) готовності практично протягом усіх виділених періодів, що залишається суттєвим недоліком процесу підготовки дітей до школи.

Пріоритетними були завдання збагаченням мови дітей, формування елементарних математичних понять, володіння елементарними знаннями (з природознавства, географії, історії), формування естетичних смаків та уподобань, виховання потреби до занять фізичною культурою, формування позитивного ставлення до праці тощо. Особистісно значуще поняття «готовність дитини до школи» передбачало наявність у дитини-дошкільника: певного кола уявлень: про факти, події, речі, людей, явища суспільного і трудового життя; елементарних понять та узагальнених знань щодо просторових, часових і кількісних характеристик, моральних, естетичних і життєвих норм; сформованих елементарних навичок і вмінь самообслуговування, спілкування тощо.

Доведено, що основними і рівнозначними є такі компоненти готовності дитини до школи: фізіологічна і фізична зрілість дитини; психологічна готовність (до неї відносять вольовий, мотиваційний, комунікативний та пізнавальний компоненти); соціальна; дидактична (розумова, інтелектуальна) готовність.

6. На основі історико-педагогічного аналізу, синтезу й узагальнення визначено продуктивні ідеї та можливості творчого використання досвіду щодо підготовки дітей до школи в контексті сучасних глобалізаційних і суспільно-педагогічних детермінант.

На основі узагальнення наявних підходів до процесу підготовки дитини до школи доведено, що пріоритетом повинні стати: визнання дитини суб'єктом освітнього процесу й усвідомлення ролі й цінності дитини і дитинства у людському житті; створення єдиного досконалого освітнього простору дошкільної та початкової ланок освіти; збагачення фонду навчально-методичної літератури та спеціальних засобів і методик; перехід від знаннєвої до компетентнісної парадигми і формування у дітей ключових життєвих компетенцій (мовленнєвої, етнокультурної, морально-етичної, поведінкової) на етапі підготовки до школи; вивчення світових тенденцій розвитку освітнього поля і критичне переосмислення нововведень, пов'язаних із застосуванням інноваційних технологій у царині дошкілля; створення системи інклюзивної освіти та забезпечення її відповідними фахівцями; удосконалення матеріальної бази дошкільної освіти та усіх альтернативних інституцій задля підготовки дитини до школи.

Зазначено, що ретельна й наполеглива робота щодо створення оптимальних умов для підготовки дітей до школи та формування психологічної готовності дитини до шкільного навчання в умовах сучасного стрімкого суспільного розвитку передбачає: всебічне вивчення особистості дитини з урахуванням її психологічної та фізіологічної готовності; налагодження тісної взаємодії сім'ї та дошкільного закладу задля єдності педагогічних впливів; компетентне врахування індивідуальних особливостей кожної дитини; створення природовідповідного середовища для організації дошкільної освіти; використання широкого арсеналу засобів з опорою на принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей дитини; тісну співпрацю батьків, соціальних педагогів, психологів та вихователів у визначеному напрямі; максимальне нівелювання травмуючих впливів на дитину в процесі переходу до шкільного навчання; використання сучасних методик та технологій дошкільного виховання; відповідність вимог, що ставляться перед дитиною, її можливостям та рівню фізіологічного та психічного розвитку; розвиток позитивної мотивації щодо шкільного навчання.

Домінантами на сучасному етапі розвитку суспільства, функціонування системи освіти у ньому і безпосередньо реалізації завдань підготовки дітей до школи визначено: суб'єкт-суб'єктну модель взаємодії дитини та педагога; гармонійне поєднання і реалізацію завдань фізіологічної, психологічної, соціальної, дидактичної готовностей дитини до шкільного навчання; обов'язкову реалізацію принципів природовідповідності, урахування вікових та індивідуальних особливостей дошкільнят; побудову освітнього простору на основі здоров'язбережувальних та валеологічних технологій; розбудову розвивального освітнього простору шляхом упровадження традиційних та інноваційних технологій; дозоване і контрольоване використання у процесі підготовки дитини до школи сучасних інформаційних технологій та різноманітних засобів для їх реалізації (гаджетів); тісну взаємодію усіх виховних інституцій (школи, родини, дошкільних закладів, початкової школи тощо); використання моделі освітньої єдності виховних впливів; побудову освітнього простору на ґрунті системності і наступності дошкільної та початкової освіти; розробку програм концептуальної пролонгованості освітніх програм у контексті сучасної змістової парадигми; широке просвітництво батьків та реалізацію спільних освітніх проектів з їхньою участю; урахування глобалізаційних викликів та ризиків і розробку випереджувальних освітніх практик протистояння негативним суспільним та особистісним проявам.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальших наукових пошуків потребують: компаративний аспект підготовки дітей до школи; реалізація інклюзивної освіти на етапі підготовки дитини до шкільного навчання; авторські концепції підготовки дітей до школи тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ІЗ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Пантюк, Т. 2016. *Підготовка дітей до школи в Україні: суспільно-педагогічний контекст*: [монографія]. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 504 с.
2. Пантюк, Т. 2016. *Фізичне виховання дітей дошкільного віку в Україні: історія, теорія, практика*: [монографія]. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 208 с.
3. Пантюк, Т., 2007. Освітні передумови факторів здоров'я та їх вплив на спосіб життя особистості. В: М. Лук'янченко, А. Матвеев, А. Подольски, Ю. Шкретій, ред. *Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи*: [монографія]. Дрогобич: Коло, с. 101-104.
4. Андрущенко, В., Баб'як, М., Барна, М., Пантюк, Т. [та ін.]; Кремень, В. (гол.) [та ін.], ред. рада вид.; Скотна, Н. (гол.) [та ін.] редкол. тому; НАПН України; Ін-т вищої освіти; Асоціація ректорів пед. ун-тів Європи, 2012. *Вища*

педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Львівська область. – К.: Знання України, 267 с.

5. Пантюк, Т., 2016. Аксіологічні засади підготовки дитини до школи. В: М. Чепіль, ред. *Формування цінностей особистості: теорія і практика*: [монографія]. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 374 с.

6. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2005. *Опорні схеми з педагогіки. Дидактика. Ключові поняття та терміни. Модуль 1: навч.-метод. посібник.* Дрогобич: Коло, 88 с.

7. Пантюк, Т., Пантюк, М. та Невмержицька, О., 2007. *Основи корекційної педагогіки*: навч.-метод. посібник. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 278 с.

8. Пантюк, Т. та Хало, З., 2007. *Зарубіжні теорії та концепції дошкільного виховання*: навч.-метод. посібник. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 75 с.

9. Пантюк, Т. та Хало, З., 2008. *Ігри та завдання для інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку*: навч.-метод. посібник. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 39 с.

10. Пантюк, Т. та Пантюк, М. 2009. *Основи корекційної педагогіки*: навч.-метод. посібник. 2-ге вид., доп. і перероб. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 324 с. (Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1/11 – 5985 від 23.07.2009 року).

11. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2010. *Навчання та виховання дітей різновікових груп*: метод. рекомендації. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 28 с.

12. Пантюк, Т., Пантюк, М. та Хало З., 2010. *Організація ігрової діяльності у дошкільному віці*: навч.-метод. посібник. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 40 с.

13. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2010. *Дошкільна етнопедагогіка*: навч.-метод. посібник. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 32 с.

14. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2010. *Дидактика. Конспект лекцій та опорні схеми*: навч. посіб. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 317 с. (Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1/11 – 10768 від 30.12.2009 року).

15. Пантюк, Т., Невмержицька, О. та Пантюк М., 2010. *Основи корекційної педагогіки*: метод. матеріали до самост. роботи студентів. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 84 с.

16. Пантюк, Т. та Івах, С., 2011. *Методика співпраці дошкільних закладів з родинами*: навч. посіб. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 145 с. (Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1/11-12272 від 29.12.2010 року).

17. Пантюк, Т. та Лозинська, С., 2011. *Дошкільна педагогіка*: навч.-метод. посіб. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 118 с.

18. Пантюк, Т., 2011. *Організація ігрової діяльності в дошкільному віці*: навч. посіб. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 146 с. (Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1/11-11280 від 01.12.2011 року).

19. Пантюк, Т. та Івах, С., 2012. *Управління в системі дошкільної освіти*: навч.-метод. посіб. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 180 с. (Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (Лист № 1/ 11-18061 від 20.11.2012 р.).

20. Пантюк, Т. та Околович, Г., 2013. *Етнопедagogіка*: метод. матеріали до самост. роботи студентів. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 124 с.

21. Пантюк, Т., Пантюк, М., Невмержицька, О., Перхун, Л. та Яценко, К., 2013. *Особливі з вадами психофізичного розвитку та їх комплексна диференційна діагностика*: навч.-метод. посіб. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 130 с.

22. Пантюк, Т., Невмержицька, О. та Пантюк, М., 2015. *Особливості розвитку, навчання та виховання дітей при сенсорних порушеннях*: посібник. Дрогобич: ВВ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 90 с.

23. Пантюк, Т., Білан, Т., Гірняк, С., Даниляк, Р., Зимульдінова, А., Калита, Н., Колток, Л., Кутняк, І., Луців, С., Муляр, Н., Надім'янова, Т., Петрів, О., Садова, І., Скалич, Л., Стахів, Л., Філь, Г., Шубак, Г.; за ред. М.П. Пантюка, А.С. Зимульдінової, 2016. *Від гудзика – до гаджета*: навч. посіб. на допомогу вчителю та учням першого класу під час вивчення української абетки: у 2 ч. Дрогобич: Вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, ч. I, 160 с.

24. Пантюк, Т., Білан, Т., Гірняк, С., Даниляк, Р., Зимульдінова, А., Калита, Н., Колток, Л., Кутняк, І., Луців, С., Муляр, Н., Надім'янова, Т., Пантюк, М., Петрів, О., Садова, І., Скалич, Л., Стахів, Л., Філь, Г., Шубак, Г.; за ред. М.П. Пантюка, А.С. Зимульдінової, 2016. *Від гудзика – до гаджета*: навч. посіб. на допомогу вчителю та учням першого класу під час вивчення української абетки: у 2 ч. Дрогобич: Вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, ч. II, 140 с.

25. Пантюк, Т., Пантюк, М. і Колток, Л. 2017. *Актуальні проблеми педагогіки початкової освіти*: навч.-метод. посіб. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 178 с.

26. Пантюк, Т., 2001. Особливості становлення системи дошкільного виховання в Україні (1917–1920). *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*, вип. 15, ч. 1, с. 298-304.

27. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2003. До питання професійних функцій сучасного педагога та їх роль у процесі становлення особистості учня. *Молодь і ринок: щоквартальний наук.-пед. та економічний журнал*, № 3 (5), с. 25-28.

28. Пантюк, Т. та Пантюк М., 2003. Оцінка праці та трудового виховання у педагогічній спадщині К. Ушинського. *Молодь і ринок: щоквартальний наук.-пед. та економічний журнал*, № 4 (6), с. 18-20.

29. Пантюк, Т., 2006. Зміст виховання у педагогічній спадщині Я. А. Коменського. *Людинознавчі студії: зб. наук. праць Дрогобицького ДПУ ім. Івана Франка. Педагогіка*. Дрогобич: Вимір, вип. тринадцятий, с. 24-33.

30. Пантюк, Т., 2006. Вплив молодіжних субкультур на процес соціалізації сучасної молоді. *Молодь і ринок: щомісячний наук.-пед. журнал*, № 8 (23), с. 32-36.

31. Пантюк, Т., 2006. Вплив відомих представників української інтелігенції на становлення світоглядної позиції Софії Русової. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: педагогічні науки*. Чернігів, вип. 39, с. 117-119.

32. Пантюк, Т. та Хало З., 2007. Практика німецьких дитячих дошкільних закладів щодо інтелектуального розвитку дитини із відхиленнями в емоційно-вольовій сфері та соціальній поведінці. *Наукові записки: зб. наук. статей Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, вип. LXIX (69), с. 156-162.

33. Пантюк, Т., 2007. Громадянська освіта та виховання як необхідні складові загальної культури особистості. *Молодь і ринок: щомісячний наук.-пед. журнал*, № 8 (31), с. 65-68.

34. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2009. Підготовка вчителя на Львівщині у повоєнні роки. *Молодь і ринок: щомісячний наук.-пед. журнал*, № 3 (50), с. 9-13.

35. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2010. Стратегія роботи педагога в умовах інклюзивної освіти. *Вісник інституту розвитку дитини: зб. наук. праць. Серія: Філософія, педагогіка, психологія*. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, вип. 8, с. 126-129.

36. Пантюк, Т., 2010. Становлення та розвиток системи фізичного виховання дошкільників в Україні (1918–1939 рр.). *Людинознавчі студії: зб. наук. праць Дрогобицького ДПУ ім. Івана Франка. Педагогіка*. Дрогобич: Ред.-

вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, вип. двадцять перший, с. 152-161.

37. Пантюк, Т. та Пантюк, Ю., 2010. Теоретичні засади фізичного виховання дошкільників (історичний аспект). *Молодь і ринок: щомісячний наук.-пед. журнал*, № 12 (71), с. 54-57.

38. Пантюк, Т. та Хало, З., 2010. Зміст інтелектуального розвитку дитини-дошкільника у дитячих садках Німеччини. *Наукові записки: зб. наук. статей. Серія педагогічні та історичні науки*. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, вип. LXXXIX (89), с. 164-171.

39. Пантюк, Т. та Сеньків, О., 2010. Дослідження педагогічної спадщини К. Ушинського в радянській історіографії. *Наукові записки: зб. наук. статей. Серія педагогічні та історичні науки*. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, вип. LXXXIX (90), с. 208-215.

40. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2011. Національний підхід та концепція вільного виховання у підготовці майбутнього вчителя до виховної роботи. *Молодь і ринок: щомісячний наук.-пед. журнал*, № 8 (79), с. 22-26.

41. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2011. До питання про теоретичні підходи відомих вітчизняних педагогів у підготовці вчителя до виховної роботи у ХХ столітті. *Молодь і ринок: щомісячний наук.-пед. журнал*, № 10 (81), с. 25-28.

42. Пантюк, Т., 2011. Теорія фізичного виховання дитини-дошкільника в Україні (історичний аспект). *Наукові записки: зб. наук. статей. Серія педагогічні та історичні науки*. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, вип. LXXXIV (94), с. 172-176.

43. Пантюк, Т. та Пантюк, Ю., 2011. Розвиваюче навчання як важливий чинник становлення особистості. *Наукові записки: зб. наук. статей. Серія педагогічні та історичні науки*. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, вип. LXXXV (95), с. 196-200.

44. Пантюк, Т., 2011. Компетентнісний підхід – важливий пріоритет сучасної світи. *Педагогічний альманах: зб. наук. праць*. Херсон: РПО, вип. 12, ч. 2, с. 65-69.

45. Пантюк, Т. та Пантюк, Ю., 2011. Сутність альтруїзму та методи його виховання у дітей та молоді. *Наукові записки: зб. наук. статей. Серія педагогічні та історичні науки*. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, вип. LXXXVII (97), с. 168-173.

46. Пантюк, Т., 2011. Природовідповідність як провідний принцип виховання дитини (історичний аспект). *Молодь і ринок: щомісячний наук.-пед. журнал*, № 12 (83), с. 52-55.

47. Пантюк, Т., 2011. Виховання здорового способу життя як важлива умова гармонійного становлення особистості. *Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць КДПУ*. Кривий Ріг, вип. 33, с. 526-533.

48. Пантюк, Т. та Сокол, І., 2011. Розвантажувально-дієтична терапія як складова здорового способу життя сучасної молоді. *Молодь і ринок: щомісячний наук.-пед. журнал*, № 1 (72), с. 111-114.

49. Пантюк, Т. та Пантюк, Ю., 2012. Методи виховання як способи реалізації виховних цілей. *Наукові записки: зб. наук. статей. Серія педагогічні та історичні науки*. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, вип. CVII (107), с. 183-187.

50. Пантюк, Т., 2014. Система підготовки дитини до школи крізь призму педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. *Наукові записки: зб. наук. статей. Серія педагогічні та історичні науки*. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, вип. CXV (115), с. 174-180.

51. Пантюк, Т., 2014. Взаємодія сім'ї та дошкільного закладу як чинник підготовки дитини до школи. *Наукові записки: зб. наук. статей. Серія педагогічні та історичні науки*. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, вип. CXVI (116), с. 192-197.

52. Пантюк, Т., 2014. Становлення педагога-вихователя як освітня детермінанта підготовки дитини до школи. *Педагогічний альманах: зб. наук. праць*. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», вип. 23, с. 197-201.

53. Пантюк, Т., 2015. Пріоритетні детермінанти процесу підготовки дитини до шкільного навчання. *Людинознавчі студії: зб. наук. праць Дрогобицького ДПУ ім. Івана Франка*. Дрогобич: Вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, вип. тридцять перший, с. 242-250.

54. Пантюк, Т., 2015. Соціалізація в сім'ї як суспільна детермінанта підготовки дитини до школи. *Молодь і ринок: щомісячний наук.-пед. журнал*, № 1 (120), с. 113-116.

55. Пантюк, Т. та Кріль, Л., 2016. Етнопедагогічні засади виховання дитини-дошкільника. *Молодь і ринок: щомісячний наук.-пед. журнал*, № 4 (135), с. 31-33.

56. Пантюк, Т., 2016. Розвиток як важливий компонент підготовки дитини до школи. *Гірська школа українських Карпат*. № 14, с. 105-108.

57. Пантюк, Т., 2016. Проблема підготовки до школи дітей з особливими потребами. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*, вип. 31, с. 385-390.

58. Пантюк, Т. та Воробель, М., 2017. Емоційно-естетичний розвиток дитини-дошкільника у системі «Реджо-педагогіки». *Молодь і ринок: щомісячний наук.-пед. журнал*, № 4 (147), с. 32-36.

59. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2017. Міграційні процеси в сучасній Україні: цивілізаційний та освітній контексти. *Педагогічна освіта: теорія і*

практика: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, Вип. 23 (2-2017), ч. 1, с. 159-164.

60. Pantiuk, T., Pantiuk, M., Voloshanska, I., та Burkovska, Z., 2017. Communicative Competence as a Subjective Determinant: Globalization and Personal Aspects. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University: Scientific Edition. Series of Social and Human Sciences*, vol. 4, no. 1, p. 48-52.

61. Pantiuk, T., 2005. Znaczenie gier i zabaw w procesie rozwoju dzieci w wieku przedszkolnym I modym szkolnym (aspect historyczny). V: E. Kozak-Czyzewska, D. Zdybel та B. Kepa, redakcja naukowa. *Wspolczesne tendencje rozwoju pedagogiki wczesnoszkolnej*. Kielce, s. 704-711.

62. Пантюк, Т., 2013. Підготовка дитини до школи у системі взаємодії сім'ї та дошкільного закладу. «*Nauka dzis: teoria, metodologia, praktyka*»: збір рапортів наукових. (28.09.2013 – 30.09.2013). Wroslaw: Wudawca: Sp. Z o.o. «Diamond trading tour», s. 79-82.

62. Пантюк, Т., 2014. Формування психологічної готовності дитини до шкільного навчання. «*Wspolczesne tendencje w nauce i edukacji*»: збір рапортів наукових. (27.02.2014 – 28.02.2014). Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», s. 15-18.

64. Пантюк, Т., 2014. Болонський процес та специфіка освітніх стандартів в Україні. «*Tendencje, zbiory, danych, innowacje, praktyka w nauce*»: збір рапортів наукових. (29.04.2014 – 30.04.2014). Warszawa: Wudawca: Sp. Z o.o. «Diamond trading tour», s. 32-35.

65. Pantiuk, T., Protsenko, U., Romanchuk, O. та Danylevych, M. Improvement features of the Ukrainian physical education system. *Journal of Physical Education and Sport (JPES)*, no. 16 (1), art. 19, p. 113-117.

66. Pantiuk, T., Voytovych A. та Pavlyukh, N., 2017. Continuity of preschool and primary education in modern conditions: essence, factors, results. «*Science of the third millennium*»: proceedings of V International scientific conference. Morrisville, Lulu Press, 218 p.

67. Pantiuk, T., Chubinska, N., Pantyuk, M. та Burkovska, Z., 2017. Communicative competence of the individual: managerial, professional and individual aspects. «*Modern scientific achievege experienge*»: proceedings of III International scientific conference. Morrisville, Lulu Press, s. 163-165.

68. Pantiuk, T., 2017. Nauczalno-wychowawcza praca z dziećmi, które ucierpiały od nowoczesnych procesów migracyjnych w Ukrainie. *Zeszyty Naukowe PWSZ im. Witelona w Legnicy*, no. 25 (4), s. 155-161.

Праці апробаційного характеру

69. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2002. Вплив ідей Петра Франка на становлення українського дошкілля. *Психолого-педагогічні проблеми соціальної*

роботи та професійна підготовка до неї: теорія, практика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Самбір, с. 168-169.

70. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2005. Творчість як необхідна складова процесу становлення особистості. *Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків: тези доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф., Київ–Житомир: Державний фонд фундаментальних досліджень МОН України, с. 55-56.*

71. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2005. Навчальний процес сучасної школи крізь призму педагогічної спадщини Я.А. Коменського. *Ян Амос Коменський і сучасність. Comenius und die Gegenwart.* Дрогобич: Коло, с. 99-110.

72. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2007. Підготовка вчителя до реалізації завдань громадянського виховання у контексті інтеграції освітньої системи України в європейський простір. *Європейський спільний освітній простір та освітні перетворення в Польщі й Україні (1989-2006): перспективи і проблеми.* Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, с. 225-233.

73. Пантюк, Т., 2007. Молодіжні субкультури як засіб соціалізації: становлення, реалії, проблеми. *Молодіжна політика: проблеми і перспективи:* зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Дрогобич, 10-11 травня 2007 року). Дрогобич: Вимір, с. 175-177.

74. Пантюк, Т., 2009. Постмодерна педагогіка як виклик сучасного суспільства. *Вісник соціально-гуманітарного факультету:* зб. наук. праць. Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. І. Франка, вип. II, с. 53-59.

75. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2010. Опіка над дітьми у Франції крізь призму педагогічної спадщини Софії Русової. *Опіка і виховання дітей. Історія і сучасність:* зб. наук. праць. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, с. 64-71.

76. Пантюк, Т., Пантюк, М. та Пантюк, Ю., 2010. Гуманізація та гуманітаризація освіти як вияв соціальної зрілості суспільства. *Молодіжна політика: проблеми та перспективи:* зб. наук. праць. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, с. 250-253.

77. Пантюк, Т., 2012. Етнопедагогічні засади виховання дошкільників. *Актуальні проблеми дошкілля:* зб. наук. праць. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, с.213-220.

78. Пантюк, Т., 2012. Естетичне виховання як необхідна і важлива складова теорії виховання. *Традиція і культура. Ідеї Платона у сучасному бутті:* матеріали міжнар. наук. конф. (14-15 грудня 2012 року). К., ч. 1, с. 43-44.

79. Пантюк, Т. та Миськів, І., 2015. Лідерство в освіті як суспільно-педагогічна детермінанта. *International Scientific Journal of Universities and leadership*, no. 1, s. 41-44.

80. Пантюк, Т., 2016. Формування лідерської позиції особистості у процесі підготовки дитини до школи. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті*: матеріали II-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (24-25 березня 2016 року). Ченстохова–Ужгород–Дрогобич: Посвіт, с. 295-297.

81. Пантюк, Т., 2017. Суспільні детермінанти наступності дошкільної та початкової освіти як складова успіху становлення особистості. *Наступність дошкільної та початкової освіти в контексті соціальної мобільності*: матеріали теоретико-практ. семінару (20 січня 2017 р.). Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, с. 135-137.

82. Пантюк, Т., 2017. Аксіологічні засади підготовки дитини до школи. *Формування цінностей особистості: європейський вектор і національний контекст*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Дрогобич, 26-27 жовтня 2017 р.). Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, с. 200-204.

83. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2017. Здоров'я дитини як необхідна умова її гармонійного розвитку. *Транснаціональний розвиток освіти та медицини: теорія, практика, інновації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 60-ти річчю Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського (23-24 листопада 2017 р.). Тернопіль, с. 148-150.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

84. Пантюк, Т. та Івах, С., 2008. Програма курсу «Організація ігрової діяльності у дошкільному віці». Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, 8 с.

85. Пантюк, Т. та Околович, Г., 2009. Програма курсу «Дошкільна етнопедagogіка». *Дошкільна освіта: Серія «Бібліотечка дошкільного педагога»*. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, ч. II, с. 229-245.

86. Пантюк, Т. та Пантюк, М., 2009. Програма курсу «Навчання та виховання дітей різновікових груп». *Дошкільна освіта: Серія «Бібліотечка дошкільного педагога»*. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, с. 80-87.

87. Пантюк, Т., 2009. Програма курсу «Робота з дітьми з особливими потребами». *Дошкільна освіта: Серія «Бібліотечка дошкільного педагога»*. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, с. 202-210.

88. Пантюк, Т. та Івах, С., 2009. Програма курсу «Організація ігрової діяльності у дошкільному віці». *Дошкільна освіта: Серія «Бібліотечка дошкільного педагога»*. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка, с. 211-217.

89. Пантюк, Т. 2016. *Підготовка дитини до школи*. Дрогобич, 14 с.

90. Пантюк, Т. 2016. *Теорія та практика вищої професійної освіти в Україні*. Дрогобич, 14 с.

АНОТАЦІЇ

Пантюк Т.І. Суспільно-педагогічні детермінанти підготовки дітей до школи в Україні: теорія і практика (1945 – 2017 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2018.

У дисертації досліджено, обґрунтовано та узагальнено досвід підготовки дітей до школи в Україні у 1945 – 2017 рр.; проаналізовано теоретико-методологічні та практичні засади підготовки дітей до школи з огляду на суспільно-педагогічні детермінанти другої половини ХХ – початку ХХІ ст.; реконструйовано процес підготовки дітей до школи у визначених хронологічних межах як цілісний, неперервний, нерівномірний та суспільно детермінований, що в цілому дає нове педагогічне знання.

З урахуванням суспільно-педагогічних детермінант розроблено періодизацію процесу підготовки дітей до школи, з'ясовано сутність, характерні тенденції, суперечності кожного з етапів, визначено їхні позитивні і негативні тенденції. У дослідженні схарактеризовано зміст аксіологічної, глобалізаційної, економіко-інституційної, культурно-освітньої, суб'єктної детермінант підготовки дітей до школи на різних етапах історичного розвитку і доведено їхній вплив на процес підготовки дітей до школи, формування стратегії освіти і виховання, застосування нових методів і технологій підготовки дітей до школи.

На основі історико-педагогічного аналізу, синтезу та узагальнення визначено продуктивні ідеї та можливості творчого використання досвіду щодо підготовки дітей до школи в контексті сучасних глобалізаційних та суспільно-педагогічних детермінант.

Ключові слова: підготовка дітей до школи, готовність дитини до школи, дошкільні заклади, детермінанти, Україна, наступність, сім'я, школа.

Пантюк Т.И. Общественно-педагогические детерминанты подготовки детей к школе в Украине: теория и практика (1945 – 2017 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, Житомир, 2018.

В диссертации исследован, обоснован и обобщен опыт подготовки детей к школе в Украине 1945 – 2017 гг.; проанализированы теоретико-методологические и практические основы подготовки детей к школе с учетом общественно-педагогических детерминант второй половины ХХ – начала ХХІ века; реконструирован процесс подготовки детей к школе в определенных хронологических рамках как целостный, непрерывный, волнообразный и

общественно детерминированный, что в целом дает новое педагогическое знание.

С учетом общественно-педагогических детерминант разработана периодизация процесса подготовки детей к школе, выяснена сущность, характерные тенденции, противоречия каждого из этапов, определены их положительные и отрицательные тенденции. В исследовании охарактеризовано содержание аксиологической, глобализационной, экономико-институциональной, культурно-образовательной, субъектной детерминант подготовки детей к школе на различных этапах исторического развития и доказано их влияние на процесс подготовки детей к школе, формирование стратегии образования и воспитания, применение новых методов и технологий подготовки детей к школе. На основе историко-педагогического анализа, синтеза и обобщения определены продуктивные идеи и возможности творческого использования опыта по подготовке детей к школе в контексте современных глобализационных и общественно-педагогических детерминант.

Ключевые слова: подготовка детей к школе, готовность ребенка к школе, дошкольные учреждения, детерминанты, Украина, преемственность, семья, школа.

Pantiuk T.I. Social and pedagogical determinants of preparing the children for school in Ukraine: theory and practice (1945 – 2017). – Manuscript.

Thesis for the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogy. – Zhytomyr Ivan Franko State University. – Zhytomyr, 2017.

In the thesis the experience of preparing the children for school in Ukraine in 1945 – 2017 is investigated, analyzed and generalized, the theoretical and methodological as well as practical principles of preparation of children for school in view of social and pedagogical determinants of the second half of the XX – the beginning of the XXI century are considered, and the process of preparing the children for school within a certain chronological frame is reconstructed as holistic, continuous, undulated and socially determined, which in general gives new pedagogical knowledge.

Taking into account the social and political, economic and institutional, cultural and educational determinants, the periodization of the process of preparation of children for school is developed, the essence, characteristic tendencies and contradictions of each stage are clarified, and their positive and negative tendencies are determined. The content of the axiological, globalization, economic and institutional, cultural and educational and subjective determinants of the preparation of children for school at various stages of historical development is characterized, and their influence on the process of preparing the children for school, the formation of a

strategy of schooling and education and the application of new methods and technologies of preparing the children for school is proved.

On the basis of a comprehensive analysis, the model of personal readiness of a child for school is improved, and its hierarchical structure is proved. It is emphasized on the necessity of harmony of the processes of development, schooling and education in the course of preparing the children for school. The necessity of taking into account the individual peculiarities of each child in forming his readiness for school is proved, the inclusive processes are accentuated, the process of formation of the child's readiness for school education by different educational institutions is analyzed, the role of a teacher in it is indicated, the content and methods of constructing a preschool educational space are determined, the possibilities and perspectives of creative use of the experience of preparing the children for school during the research period are summarized, and the new risks and challenges of modern society in view of integration, globalization, information and economic determinants are considered.

The issues of unity and interaction of all educational institutions in the process of preparing the children for school, the need to take into account the specifics of the physiological, psychological, social and didactic readiness of a child for school in the present conditions, and the role of pedagogical education of parents and their wide involvement in preparing the children for school have been further developed.

The essence and social determinism of preparing the children for school in the historical and theoretical aspect are revealed, the globalization and social determinants are analyzed, the economic and institutional basis for the preparation of children for school during the research period is investigated, and it is proved that all of them directly or indirectly influenced both the content and the form of preparation of children for school and were reflected in the legislative and normative documents of the preschool and in the context of training the specialists.

In view of the historical and pedagogical context, the content, methods, forms and means of physiological, psychological, social and didactic readiness of a child for school education are holistically analyzed in the investigation.

Based on historical and pedagogical analysis, synthesis and generalization, the productive ideas and possibilities of creative use of experience in preparing the children for school in the context of modern globalization and social and pedagogical determinants are defined.

Key words: preparation of children for school, readiness child for school, pre-school establishments, determinants, Ukraine, succession, family, school.